

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

Filozofická fakulta

Katedra archivnictví a pomocných věd historických

Bakalářská práce

Židovské hřbitovy

Hoješín-Přestavky-Zájezdec

(Historie a současnost tří ohrožených židovských památek na Chrudimsku)

Jewish cemeteries

Hoješín - Přestavky - Zájezdec

(History and contemporary state of the three Jewish threatened sights in Chrudim region)

Vypracovala: Lucie Petrusová

Vedoucí diplomové práce: PhDr. Ivana Ebelová, CSc.

Oponent: Doc. PhDr. Jiřina Šedinová, CSc.

Praha 2006

Poděkování:

Děkuji vedoucí práce PhDr. Ivaně Ebelové, CSc. a PhDr. Vlastimile Hamáčkové ze Židovského muzea v Praze za odborné vedení diplomové práce a poskytování rad.

Prohlášení:

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracovala samostatně na základě uvedených pramenů a literatury.

V Sobětuchách dne 30. dubna 2006

Lucie Petrusová

Obsah:

1. Úvod.....	6
2. Židovský hřbitov.....	7
➤ Židovský hřbitov a jeho zvláštnosti	
➤ Židovský náhrobek	
3. Židovské hřbitovy na Chrudimsku.....	15
3.1. Hoješín	17
➤ Stručná historie židovské osídlení	
➤ Židovský hřbitov – minulost a současnost	
➤ Registr náhrobků	
➤ Překlady vybraných náhrobků	
3.2. Přestavky	30
➤ Stručná historie židovské osídlení	
➤ Židovský hřbitov – minulost a současnost	
➤ Registr náhrobků	
➤ Překlady vybraných náhrobků	
3.3. Zájezdec	42
➤ Stručná historie židovské osídlení	
➤ Židovský hřbitov – minulost a současnost	
➤ Registr náhrobků	
➤ Překlady vybraných náhrobků	
4. Zhodnocení významu popsanych židovských hřbitovů (především z hlediska genealogie a epigrafiky).....	64
5. Prameny a literatura.....	67
6. Přílohy.....	70

1. Úvod

Venkovské židovské hřbitovy tvoří v naší krajině jedinečný soubor památek na židovské osídlení. Již navenek přitahují návštěvníky svou často tajemnou atmosférou, ovšem po důkladnějším vhledu do problematiky židovských hřbitovů lze zjistit, že se za oním tajemnem ve skutečnosti skrývá úzce specifická židovská tradice, někdy spojená s místními kulturními a uměleckými vlivy. To platí nejen o starých, ale i o novodobých židovských hřbitovech, o nichž tato práce pojednává. I na těchto novodobých hřbitovech lze nalézt spoustu zajímavých informací o místní židovské komunitě, ačkoliv údaje o zemřelých jsou již v této době podloženy matričními zápisy. Avšak na samotném náhrobku jsou životopisná data vyjádřena poetičtěji, a to prostřednictvím citátů z bible nebo eulogických textů. Vždyť náhrobky představují dar mrtvému, který má zůstat na místě pohřbu navždy a má vyjadřovat úctu zesnulému a sdělovat o něm vše potřebné dalším generacím.¹⁾

Tato práce se věnuje třem venkovským židovským hřbitovům na Chrudimsku. Hřbitovy v Hoješíně, Přestavlkách a Zájezdci představují hlavně díky své volné přístupnosti nejohroženější památky svého druhu v kraji, je tedy nezbytně nutné vytvořit evidenci náhrobků, jež bude obsahovat fotografii náhrobku a přepis, popř. překlad náhrobního nápisu. A právě přepisy a překlady vybraných náhrobků tvoří, společně s popisem historie a současnosti, hlavní část této práce, která si klade za cíl seznámit čtenáře nejen s historií konkrétních hřbitovů, ale i s problematikou židovských hřbitovů vůbec. Stručné popisy uvedených tří židovských hřbitovů na Chrudimsku jsou sice zahrnuty v různých kompilacích²⁾ o židovských památkách v České republice, ovšem podrobnější dokumentace, zejména přepisy a překlady náhrobních nápisů, zatím chybí.

Snad i to bakalářská práce napomůže ke změně pohledu na židovské hřbitovy, popsané na následujících stranách, tedy aby nebyly vnímány pouze jako bezvýznamný shluk zničených či poškozených náhrobních kamenů, kdesi uprostřed pole nebo lesa, ale aby se na ně pohlíželo především jako významné památky, které tvoří nedílnou součást regionální historie.

---

1) STEINOVÁ, I.: *Židovský náhrobek – Možnosti identifikace osoby zemřelého*. In: Zprávy památkové péče, 6/2005, s. 483.

2) Jedná se např. o knihy: Fiedler, J.: *Židovské památky v Čechách a na Moravě*, Praha 1992, Heřman, J.: *Židovské hřbitovy v Čechách a na Moravě*, Praha [1980] či Jakubec, P., Rozkošná, B.: *Židovské památky Čech*, Praha 2004.

2. Židovský hřbitov

Židovské hřbitovy u nás jsou často jedinou viditelnou a hmatatelnou památkou po někdejším židovském osídlení, jenž připomínají stáří nebo velikost tohoto osídlení. Často to jsou opuštěná pohřebiště či spíše jejich zbytky, které se nalézají uprostřed polí, luk nebo lesů, ovšem díky své specifické podobě představují obohacující krajinný prvek. Na židovské hřbitovy můžeme též pohlížet jako na kamenné archivy nebo na kamennou galerii nádherných reliéfů. Více než tři stovky do současnosti zachovaných židovských hřbitovů v České republice představuje soubor památek s výjimečnou kulturní a historickou hodnotou.¹⁾

Židovský hřbitov a jeho zvláštnosti

Pro židovský hřbitov existuje v hebrejském jazyce několik označení, která jsou často odvozena z biblického textu. Hřbitov je označován jako בית קברות²⁾ /bejt kvarot/ - dům hrobů, בית עולם³⁾ /bejt olam/ - dům věčnosti, בית מועד לכל חי⁴⁾ /bejt mo'ed lekol chay/ - dům setkávání všech živých, či בית החיים⁵⁾ /bejt ha-chajim/ - dům života. Později byly pro hřbitov používány i nežidovské výrazy „hortus Judaeorum“ - židovská zahrada nebo „mons Judicus“ - židovský pahorek.

Podle tradic a náboženských zvyklostí judaismu mají židé mimořádnou úctu k místům, kde jsou uloženy ostatky jejich předků. Zvyk označit místo pohřbu nějakým viditelným znamením se ustálil již ve starověku.⁶⁾

Hřbitovy, místa posledního odpočinku předků, obecně vyžadují zvláštní chování těch, kdo je navštěvují. Je zde zakázáno jíst a pít a jinak se nevhodně chovat, též je zakázáno vodit sem zvířata. Na židovském hřbitově je navíc podle talmudických příkazů nutné, aby byla zaručena na věčné časy neporušitelnost hrobů. Díky přísnému dodržování tohoto příkazu je dodnes určen zvláštní vzhled židovských hřbitovů. Po založení obce židé dbali na to, aby si co nejdříve zřídili vlastní hřbitov⁷⁾ na pozemku, který by byl v trvalém vlastnictví⁸⁾ židovské náboženské obce. Často tak záleželo pouze na rozhodnutí šlechtické nebo obecní vrchnosti,

---

1) PĚKNÝ, T.: *Historie Židů v Čechách a na Moravě*. Praha 2001, s. 591 – 592.

2) Srov. Neh 2, 3.

3) Srov. Kaz 12, 5.

4) Srov. Job 30, 23.

5) *Encyclopaedia Judaica* – Volume 5, C – Dh. Jerusalem 1997, s. 272.

6) MUNELES, O., VILÍMKOVÁ, M.: *Starý židovský hřbitov v Praze*. Praha 1955, s. 14. Ve starověké Sýrii a Palestině byly vztyčovány tzv. massebot na památku důležité události nebo jako upozornění, že na tom místě byl pohřben člověk. Tento zvyk je podpořen i biblickou tradicí, kde je popsán např. tzv. Gilgálský památník. Viz kniha Jozue 4. kap. Podobnou funkci měly v nežidovském prostředí pravděpodobně tzv. menhiry či dolmeny.

7) Většinou neměli možnost pohřbívat své mrtvé na okolních křesťanských hřbitovech.

8) Smrt a hrob Sáry. Viz Gn 23. kap.

zda židé tento pozemek získají a kde bude ležet. Vlivem toho byly hřbitovy obvykle zakládány na místech vzdálenějších od obce, někdy i na špatně přístupných strmých stráních, v lesích, na polích či na březích řek. Ve starších dobách k prodeji pozemku většinou vůbec nedošlo, a tak židé museli převážet své mrtvé na již existující hřbitovy, které byly zpravidla značně daleko od domovské obce. Právě netypické umístění židovských hřbitovů v krajině tvoří jeden z jejich charakteristických rysů.⁹⁾

Židovské hřbitovy zůstávaly díky příkazu o neporušitelnosti hrobu, co se týče vnitřního uspořádání, od počátku svého založení téměř nedotčeny, pokud nezasáhly negativní vlivy z vnějšku. Na židovských hřbitovech tak nacházíme mnohem starší náhrobky než na hřbitovech křesťanských.

Při důsledném dodržování tohoto příkazu, kdy každý zemřelý měl vlastní hrob se brzy stávalo, že původní pozemky zakoupené ke zřízení hřbitova nestačily. Většina obcí proto přistupovala k rozšíření hřbitova prostřednictvím přikoupení sousedních pozemků nebo navezením nové vrstvy zeminy. Navážka byla nutná v případě, kdy nebylo možno hřbitov rozšířit přikoupením pozemku. Na staré hroby byla navezena vrstva zeminy a další zemřelí byli do této vrstvy pohřbíváni. Stávající náhrobky se buď zasypaly nebo zasadily do nové vrstvy půdy, případně se ukládaly na okraj hřbitova. Někdy byly staré náhrobky vsazovány, hlavně v novějších dobách, do hřbitovní zdi.¹⁰⁾

Co se týče uspořádání hřbitovů, hroby jsou většinou v řadách, s orientací západ-východ, s nápisovou stranou směrem k východu. Na některých hřbitovech nalezneme tradiční rozdělení řad hrobů na mužské a ženské. Naopak od počátku 20. století se dbalo na to, aby např. manželé byli pohřbeni vedle sebe. Na velkých hřbitovech bývá vyčleněno zvláštní místo pro pohřby rabínů zvané čestná řada či rabínský okrsek; a na vyhrazeném místě, většinou při okraji hřbitova, bývají často soustředěny dětské hroby.¹¹⁾ Toto místo se nazývá pahorek nefele.

Dalšími specifickými součástmi židovského hřbitova jsou márnice, které hlavně na venkovských hřbitovech sloužily zároveň jako vchodová brána na hřbitov, dále tzv. kohanitské branky, které začaly být zřizovány asi od 19. století pro potomky rodu kohenů.¹²⁾

---

9) PĚKNÝ, T.: *Historie Židů v Čechách a na Moravě*. Praha 200, s. 592.

10) Tamtéž, s. 593.

11) Tamtéž, s. 593.

12) Členové biblického kmene Levi, ovšem z linie potomků prvního velekněze Arona. Tito Aronovi potomci zajišťovali velekněžskou službu v jeruzalémském Chrámu. K potomkům kohenů patří nositelé jmen Kohn, Kahn, Katz Kagan, atd. GOTTLIEB, F.: *Symboly židovského života – mystický výklad náhrobních reliéfů*. Praha, rok vydání neuveden, heslo: žehnající ruce kohenů

Tyto branky byly zřizovány na opačné straně hřbitovní zdi, než byl hlavní vchod.¹³⁾ Dnes už jsou branky na většině hřbitovů zazděné, ale někde jsou průchodné dodnes.¹⁴⁾ Na několika hřbitovech můžeme u hřbitovního vchodu spatřit pumpu nebo umyvadlo, tzv. kijor, který sloužil k rituálnímu mytí rukou po pohřebním obřadu. Kijor se zachoval např. na Starém židovském hřbitově v Praze.

Židovský náhrobek

Nejvíce k exotické a tajemné atmosféře židovských hřbitovů přispívají náhrobky.¹⁵⁾ Náhrobky (hebr. sg. maceva, pl. macevot) se do poloviny 19. století od křesťanských nápadně odlišují. U nás lze nalézt dva typy tradičních náhrobků, stělu a tumbu.¹⁶⁾ Na hřbitovech jednoznačně převažuje typ tzv. stěly, což je deskový náhrobní kámen zapuštěný kolmo do země. Bývá také označován jako tradiční forma aškenázského náhrobku vertikálního typu.¹⁷⁾

Náhrobky lze rozdělit z hlediska chronologického vývoje do čtyřech skupin:¹⁸⁾

1. Nejstarší náhrobky do roku 1620

Jelikož se dochoval jen velmi malý počet takových náhrobků, lze je nalézt jen na několika málo hřbitovech u nás. Jsou to většinou prosté stěly zakončené obloukem či špicí, popřípadě se jedná o pravoúhlé kameny.

2. Náhrobky z období mezi lety 1620 – 1800

Právě toto období se vyznačuje největší rozmachem židovského osídlení na venkově, proto nalézáme skoro na každém venkovském hřbitově náhrobky z tohoto období, přesněji z doby kolem poloviny 18. století.

Na náhrobcích se jako dekorativní prvky používají ozdobné rámy, voluty, medailony, tympanony vyplněné nadpisem obsahujícím jméno, datum úmrtí, někdy i datum pohřbu zemřelého. Takto vyčleněný nadpis měl svou praktickou funkci, neboť z něj bylo možno určit

---

13) Ustanovení o rituální čistotě kohenům zakazují styk s mrtvým nebo účast na pohřební bohoslužbě u hrobu, avšak za určitých podmínek, dodržení určité vzdálenosti od ostatních hrobů, je možné navštívit hrob svých příbuzných. Viz NEWMAN, J., SIVAN, G.: *Judaismus od A do Z*. Praha 1998, s. 92, heslo: kněží. Kohenské hroby se nacházely co nejbliže těchto branek, aby příslušníci kněžských rodin nemuseli přecházet skrz celý hřbitov a neporušili tak svou rituální čistotu.

14) Např. na židovském hřbitově v Heřmanově Městci.

15) PĚKNÝ, T.: *Historie Židů v Čechách a na Moravě*. Praha 2001, s. 593.

16) Vzácnější typ náhrobku představuje čtyřstěnná tumba (tzv. ohel), která má dvě vysoká čela. Připomíná antický sarkofág či malý domek. Nejvíce dochovaných tumb u nás je v Praze např. nad hroby Mordechaje Maisla (1601) a Jehudy ben Becalela (1609). Nalezneme je i v Heřmanově Městci nebo v Golčově Jeníkově. Na Moravě je známá tumba nad hrobem rabbiho Šabtaje ben Meir ha-Kohena v Holešově z roku 1662. Jelikož tumbly mají svůj specifický vývoj a na hřbitovech, o kterých pojednává tato práce, zastoupeny nejsou, nebudeme se jimi již více zabývat.

17) FIEDLER, J.: *Židovské památky v Čechách a na Moravě*. Praha 1992, s. 36.

18) Toto dělení je vytvořeno Janem Heřmanem. Viz článek: HEŘMAN, J.: *Židovské hřbitovy v Čechách*. In: Památková péče 4/1967, s. 97 – 106.

výroční den úmrtí tzv. jarcajt (Jahrzeit).¹⁹⁾ Co se týče nápisu na náhrobcích, nejsou zde výraznější lokální odchylky. Rozdílnosti lze vyzorovat ve tvarech stély. Zvláštností východočeských náhrobků je jejich asymetrický tvar.

3. Náhrobky z první poloviny 19. století.

Náhrobky z tohoto období nemají již takovou cenu, protože informace na nich jsou většinou nahraditelné jinými druhy pramenů.²⁰⁾ Míží lokální varianty a objevuje se určitá uniformita, ke konci tohoto období i snaha o vyrovnání s nežidovskou funerální plastikou.

4. Náhrobky z 2. poloviny 19. století a mladší

Náhrobky z 20. století se již v podstatě neliší od náhrobků křesťanských hřbitovů. Ubývá z nich tradiční symbolika, někdy i hebrejščina, která je nahrazována němčinou nebo češtinou.

Hlavní funkcí židovského náhrobku je poskytnutí trvanlivého podkladu pro nápis. V dřívějších dobách bylo možné nalézt na našich hřbitovech vyřezávané dřevěné náhrobky,²¹⁾ (původní se dodnes zachovaly jen dva ve sbírkách pražského Židovského muzea), ale již v dobách biblických bylo zvykem označit místo pohřbu nějakým trvalým, zkáze nepodléhajícím znamením, k čemuž se nejlépe hodil kámen.²²⁾

Na židovských hřbitovech nejčastěji nalezneme náhrobky pískovcové, opukové, náhrobky z neleštěného mramoru nebo z různých druhů vápenců. Koncem 19. a v první polovině 20. století se pak na hřbitovech objevují, pod vlivem křesťanské funerální plastiky, monumentální žulové pomníky. Na takovéto náhrobky byla používána leštěná i neleštěná žula a švédská žula, která se vyznačuje černou barvou.

Náhrobní kameny zhotovovali kameníci jak židovští, tak křesťanští, kteří jim často vtiskli svůj osobitý styl. Hlavně na moravských hřbitovech je na náhrobcích ze 17. – 19. století patrný vliv lidového umění. Jejich autoři byli totiž prostí venkovští kameníci, kteří se nechali inspirovat lidovou tvorbou. U náhrobků z větších kamenických dílen je možné rozdělit náhrobky na několik typů, hlavně podle užitého materiálu. Dále lze odlišit i typy podle užívaných forem a výtvarných motivů. Existuje okruh náhrobků ze středních Čech, od 17. století zhotovovaných z růžovohnědého sliveneckého mramoru (starší náhrobky jsou

19) NEWMAN, J., SIVAN, G.: *Judaismus od A do Z*. Praha 1998, s. 65, heslo: jarcajt.

20) Mezi nejvýznamnější prameny patří matriky zemřelých a různé seznamy pohřbených, popř. soupisy hrobů jednotlivých hřbitovů, které většinou vedla místní Pohřební bratrstva (hebr. Chevra kadiša, něm. Beerdigungs-Brüderschaft).

21) Novodobý dřevěný náhrobek se nachází na židovském hřbitově v Dřevíkově. ŠTĚPÁN, L., RŮŽIČKOVÁ R., ŠULC, I.: *Chrudimsko – ztracené i zachráněné poklady*. Chrudim 2003, s. 121. Na židovském hřbitově v Dřevíkově se též nalézá litinový náhrobek z poloviny 19. století.

22) MUNELLES, O., VILÍMKOVÁ, M.: *Starý židovský hřbitov v Praze*. Praha 1955, s. 14.

z pískovce), dále náhrobky z jihozápadních Čech a jižní Moravy s centrem v Mikulově. Zde byly náhrobky provedeny z bílého mramoru. Pro severní Čechy jsou typické pískovcové náhrobky a konečně ve východních Čechách existovala zvláštní varianta náhrobků s charakteristickým asymetrickým tvarem a jemným rytým písmem, často zdobeným květinovým dekorem. Centrem výroby těchto náhrobků z neleštěného mramoru byl podle Jiřího Fiedlera pravděpodobně Heřmanův Městec.²³⁾ V 19. století také fungovala kamenická dílna v Luži. Z této dílny pocházejí pískovcové pomníky zakončené novogotickým portálkem, do nichž jsou zasazeny břidlicové desky s rytým nápisem. Náhrobky z kamenické dílny v Luži lze nalézt kromě východočeských hřbitovů i např. na židovském hřbitově v Boskovicích.²⁴⁾ Novodobé žulové náhrobky z první poloviny 20. století jsou již většinou signovány, a tak není problém určit kameníka či kamenickou dílnu, na rozdíl náhrobků ze starší doby, jejichž autora lze určit jen v rámci charakteristických prvků jednotlivých kamenických dílen.

Náhrobek je nositelem nápisu, v jehož obsahu tkví hlavní poselství o zemřelém. Epitafy někdy představují jediný písemný doklad o historii místní židovské obce. A to zvláště nápisy ze starších dob, ze kterých se dochovalo jen minimum písemných pramenů. Nápis obsahuje jméno zemřelého, téměř vždy se nachází i jméno otce, výjimečně matky a většinou i titul osoby. U provdaných žen se uvádí jméno manžela. Jména na hebrejských náhrobcích mají hebrejskou formu, takže podoba jména z epitafu se od matričního zápisu často liší. Dále je uvedeno datum úmrtí a někdy též den pohřbu. Větší část nápisu je tvořena textem, který obsahuje vyjádření smutku pozůstalých, chvalořečení zemřelého nebo výčet úradů a zásluh o obec, dále přání vztahující se k posmrtnému životu nebožtíka a dobrořečení (eulogii). Toto však tvoří pouze základ textu, který je především v době barokní rozšiřován o četná přirovnání a nejrůznější obrazy tak, že se vytvořil zcela specifický druh příležitostné hebrejské poezie.²⁵⁾

Nápisy byly až do 19. století pouze hebrejské. Od poloviny 19. století se objevují dvojjazyčné hebrejsko-německé, hebrejsko-české, popř. trojjazyčné hebrejsko-německo-české nápisy. Náhrobky z 20. století mají již většinou nápisy pouze české nebo německé,

23) EHL, P., PAŘÍK, A., FIEDLER, J.: *Staré židovské hřbitovy Čech a Moravy*. Praha 1991, s. 17.

24) HAIDLER, A., J., MLATEČEK, F., VÍTÁMVÁS, P.: *Židovský hřbitov v Boskovicích – průvodce*. Boskovice 2002, příloha, obr. 22.

25) PĚKNÝ, T.: *Historie Židů v Čechách a na Moravě*. Praha 2001, s. 595.

v některých případech i česko-německé, ale téměř vždy jsou ukončeny pěti hebrejskými písmeny.²⁶⁾

Co se týče výzdoby náhrobků, viditelným znakem je plastický reliéf. U nás se objevuje na konci 16. století a zobrazuje tradiční židovské symboly nebo symboly vyjadřující jméno zesnulého – jelen, medvěd, kohout, lev, husa, myš aj. či symboly povolání – knihy, krejčovské nůžky, lékařské a hudební nástroje atd. Kromě těchto reliéfů jsou náhrobky vyzdobeny stylizovanými květinovými motivy, rytými křivkami a volutami apod. Od konce 19., respektive od počátku 20. století náhrobky někdy zdobí, po vzoru křesťanského náhrobku, porcelánové fotografie zemřelého.²⁷⁾

Specifickou součástí výzdoby židovského náhrobku představují tradiční židovské symboly. Vyjadřují příslušnost ke starobylým biblickým rodům, řada symbolů je odkazem na biblické či talmudické verše.

Žehnající ruce

Tento symbol označuje potomky kohenů. Symbol rukou se vztahuje ke kněžskému (kohenskému) požehnání – tzv. duchanu. Natažené prsty rukou opisují podobu písmene šin, které symbolizuje slovo šaddaj, tj. Všemohoucí. Symbol rukou často doprovází i zkratka²⁸⁾ za jménem zesnulého.

Podle kabaly se takto uděluje boží požehnání skrze emanaci deseti sefir. Gesto rukou se užívá při předávání vedení, proroctví, znalosti Tóry či rabínské hodnosti z generace na generaci. Vztažené ruce vysílají paprsky, po nichž sestupuje šechina (boží přítomnost).²⁹⁾

Levitské soupravy

Levitskou soupravu tvoří džbán s vodou a nádoba na zachycení vody. Tohoto symbolu je užito na náhrobkách potomků biblického kmene Levijců. Potomci kmene Levi se neúčastnili uctívání zlatého telete, a proto dostali právo přísluňovat kněžím v Chrámu. Umývali jim ruce před kněžským požehnáním, byli dveřníky a působili jako zpěváci a

---

26) Jedná se o zkratku tradiční náhrobní formule 'D'A'V'P'Z,, jež znamená: Kéž je jeho/její duše pojata do svazku věčného života a je odkazem na biblický verš z I. Sam 29, 25. Překlad verše podle NEWMAN, J., SIVAN, G.: *Judaismus od A do Z*. Praha 1998, s. 150.

27) HAIDLER, A., J., MLATEČEK, F., VÍTÁMVÁS, P.: *Židovský hřbitov v Boskovicích – průvodce*. Boskovice 2002, s. 27.

28) Zkratka UK kohen cedek – kněz spravedlivý.

29) GOTTLIEB, F.: *Symboly židovského života – mystický výklad náhrobních reliéfů*. Praha, rok vydání neuveden, heslo: žehnající ruce kohenů.

hudebníci, proto se někdy na náhrobcích potomků levitů objevují kromě levitských souprav i hudební nástroje. Symboly levitů často doplňuje zkratka³⁰⁾ za jménem zesnulého.³¹⁾

Davidova hvězda

Magen David – Davidův štít představuje obecný symbol židů.

Koruna dobrého jména

Koruna na náhrobku je znakem moudrosti, hluboké znalosti Tóry, či připomíná záslužný, tichý a obětavý život člověka. Motiv koruny vychází z talmudického textu, z traktátu Pirkej Avot.

Dva sloupy

Dva sloupy Stromu života, symbol nacházející se u mnoha barokních i novodobých náhrobků. Strom života odpovídá Tóře a moudrosti, která se ve zjeveném Hospodinově slově skrývá. Ta je na pergamenovém svitku, jenž je navinut na dvě dřevěné tyče. Symbol sloupů je též přímou narážkou na bronzové pilíře, které pomáhaly podpírat. Šalamounův chrám. Sloupy se nazývaly Jachin (v milosrdenství) a Boaz (v síle soudu).³²⁾ Tento symbol se objevuje také na židovských textiliích, zejména na synagogálních oponách.

Palma a smuteční vrba

Reliéfy palmových stromů či palmových ratolestí a smutečních vrb se v hojném množství objevují v druhé polovině 19. století v souvislosti s asimilačními tendencemi židů. Tyto motivy jsou nejen obecnými symboly smutku, ale motiv palmy se také vztahuje k ctnostnému životu a smuteční vrba souvisí s událostmi, jenž jsou vylíčeny v Gn 35 (smrt Ráchel a její chůvy Debory), a časem se stala znakem úmrtí milované osoby.³³⁾

Rostlinné motivy

Objevují se na náhrobcích nejen jako dekorativní výzdoba, ale květ či rostlinný motiv symbolizuje naději na budoucí skutečnosti nebo pomíjivost lidského bytí.³⁴⁾

---

30) Zkratka LQ segan Levijim – kníže Levitů.

31) GOTTLIEB, F.: *Symboly židovského života – mystický výklad náhrobních reliéfů*. Praha, rok vydání neuveden, heslo: levitská souprava.

32) HADLER, A. J., MLATEČEK F., VÍTÁMVÁS, P.: *Židovský hřbitov v Boskovicích – průvodce*. Boskovice 2002, s. 30.

33) Tamtéž, s. 23.

34) Tamtéž, s. 23.

Vinný hrozen a vinná ratolest³⁵⁾

Vinný hrozen symbolizuje království Boha, Izrael a dvanáct kmenů, hlavně kmeny Judy³⁶⁾ a Josefa.³⁷⁾ V obecnějším pojetí je vinný hrozen symbolem samostatnosti Izraele.³⁸⁾

Motiv srdce

Vyskytuje se především na ženských hrobech. Je symbolem nejen partnerské lásky, ale i lásky k Zákonu.

Věvec a závoj

Věvec se představuje symbol panenství, a proto se objevuje na náhrobcích neprovdaných dívek. Ve sloučení symboliky květiny a kruhu může být znamením štěstí, svatosti a plodnosti. Symbolizuje též spojení tohoto a onoho světa.³⁹⁾

Závoj se objevuje na ženských náhrobcích v podobě roušky zavěšené ve dvou bodech uprostřed segmentově zřasené a na koncích splývající. Tento ornament pochází z doby raně barokní.⁴⁰⁾

S těmito oběma symboly snad souvisí i biblický verš z knihy proroka Izaiáše: „.....v onen den odejme Pán i věnce i šlojíře.“⁴¹⁾

Babylonská věž⁴²⁾

Tento motiv pravděpodobně souvisí s biblickým veršem: „U řek babylonských, tam jsme sedávali s pláčem ve vzpomínkách na Sijón“.⁴³⁾

Ruka s knihou

Knih symbolizuje studovaného a učeného člověka či povolání knihaře, předčítače modliteb nebo učitele.⁴⁴⁾

35) GOTTLIEB, F.: *Symboly židovského života – mystický výklad náhrobních reliéfů*. Praha, rok vydání neuveden, heslo: vinný hrozen.

36) Srov. Gn 49, 11.

37) Srov. Gn 49, 22.

38) Srov. Iz 5, 7.

39) FONTANA, D.: *Tajemný jazyk symbolů*. Praha 2000, s. 104.

40) HEROUT, J.: *Slabikář návštěvníků památek*. Praha, rok vydání neuveden, s. 247, heslo: rouška.

41) Srov. Iz 3, 23.

42) *Encyclopaedia Judaica – Volume 15, Sm – Uh*. Jerusalema 1978, s. 1 233.

43) Srov. Ž 137, 1.

44) EHL, P., PAŘÍK, A., FIEDLER, J.: *Staré židovské hřbitovy Čech a Moravy*. Praha 1991, s. 15.

3. Židovské hřbitovy na Chrudimsku

„ .... v soudních okresích Chrudimském, Hlineckém a Nasavrckém to byly obce židovské v Heřmanově Městci, Roubovicích, Přestavlkách a Zájedci, kde židé dříve pospolitě bydleti mohli. Dnes však tyto obce zaznamenávají veliký úbytek počtu svých členů a neuplyne dlouhá doba, že v Roubovicích, Zájedci a Přestavlkách budou jen starý židovský hřbitov a sešlá synagoga označovati místo, kde kdys existovaly veliké židovské obce. ....“¹⁾ toto napsal v dopise vysokému c.k. místodržitelství v Chrudimi jednatel Spolku Israelitů ku pěstování bohoslužby Samuel Herrmann 24. července 1902 v souvislosti s jednáním o zřízení židovské náboženské obce Chrudim, aniž by tušil jak přibližně za 100 let bude tato poznámka pravdivá. V současnosti jsou skutečně nejviditelnější²⁾ památkou na židovské osídlení bývalého chrudimského okresu právě hřbitovy.

Na území okresu Chrudim se nachází celkem devět židovských hřbitovů. Jedná se převážně o venkovské hřbitovy, jež byly zakládány zhruba ve třech obdobích v průběhu 15. až 20. století.

První období spadá do raně novověké doby. Až do počátku 15. století totiž židé v Čechách žili téměř výlučně ve větších městech. Během 15. století se v důsledku válek, epidemií, vypovězení a dalších vlivů struktura osídlení zcela změnila, a to tak, že se židé rozptýlili do venkovských městeček a vesnic. A právě do tohoto období přeměny středověkého židovského osídlení na raně novověké spadá založení – na Chrudimsku největší a nejvýznamnější – židovské náboženské obce v Heřmanově Městci a tedy i hřbitova. O něco později, v druhé polovině 16. století, pak byla založena druhá nejvýznamnější obec v Luži, se hřbitovem z první poloviny 17. století.

Druhé období zakládání hřbitovů na Chrudimsku souvisí s nárůstem počtu židovských obyvatel na konci 17. století.³⁾ Díky tolerantní politice dvora od poloviny dvacátých let 17. století se židé prakticky mohli usazovat v celé zemi. Ovšem od dvacátých let 18. století vydal Karel VI. několik zákonů regulujících židovské osídlení a populační vývoj. Jednalo se především o familiantský zákon⁴⁾ a translokační reskript.⁵⁾ Avšak židé nacházeli způsoby, jak

1) Státní okresní archiv (dále SOKA) Chrudim, fond: Okresní úřad Chrudim I, 1850-1950 (1954), kart. 537.

2) Mezi další významné památky patří i zrekonstruované budovy synagogy a školy v Heřmanově městci a zrekonstruovaná synagoga v Luži.

3) Jednalo se i mimo jiné o židy, kteří byli v roce 1669 vyhnáni z Vídně. PĚKNÝ, T.: *Historie Židů v Čechách a na Moravě*. Praha 2001, s. 645.

4) Familiantský zákon z roku 1726 reguloval přirozený přírůstek židovských obyvatel, prostřednictvím udělování inkolátu. Viz PĚKNÝ, T.: *Historie Židů v Čechách a na Moravě*. Praha 2001, s. 95 – 96.

5) Translokační reskript byl přijat v prosinci roku 1726 a židům přikazoval přestěhovat se do zvláštních ulic a čtvrtí, ležících dále od katolických hřbitovů, kostelů a míst, kudy procházely náboženské průvody. Tamtéž, s. 95.

tato regulační opatření obcházet a jednou z možností bylo rozptýlit se po venkově.⁶⁾ Právě v této době vznikalo osídlení v okolí městečka Chrast, tedy přesněji židovské obce v Hroubovicích, Zájezdci a Přestavlkách. Dále pak se židé usídlili ve vesnicích v oblasti západního úpatí hlavního hřebene Železných Hor s centrem a hřbitovem v Hoješíně a na Vysočině s centrem a hřbitovem v Dřevíkově.

A konečně třetí období, jenž trvá od poloviny 19. století do počátku 20. století, se vyznačuje návratem židovských obyvatel do měst⁷⁾ a tím i zakládáním malých městských židovských hřbitovů v sousedství komunálního hřbitova, jako je tomu v Chrudimi nebo nedaleko města, jak to můžeme vidět v Hlinsku.

Přehledná tabulka židovských hřbitovů na Chrudimsku⁸⁾

Místo	Doba založení	Rozloha	Počet dochovaných náhrobků ⁹⁾	Dochovaná márnice	Zachovalost
<i>Heřmanův Městec</i>	<i>15./16. století</i>	<i>3 972 m²</i>	<i>1077</i>	<i>ano</i>	<i>opravený</i>
<i>Luže</i>	<i>17. století</i>	<i>3 442 m²</i>	<i>750</i>	<i>ne</i>	<i>opravený</i>
<i>Hroubovice</i>	<i>pol. 18. století</i>	<i>3 001 m²</i>	<i>220</i>	<i>ano (stará i nová)</i>	<i>opravuje se</i>
<i>Zájedec</i>	<i>pol. 18. století</i>	<i>2 223 m²</i>	<i>103</i>	<i>ano</i>	<i>zchátralý</i>
<i>Chrudim</i>	<i>1889</i>	<i>2 022 m²</i>	<i>90</i>	<i>ano</i>	<i>opravuje se</i>
<i>Dřevíkov</i>	<i>1. pol. 18. století</i>	<i>1 777 m²</i>	<i>300</i>	<i>ano</i>	<i>opravený</i>
<i>Přestavky</i>	<i>1844</i>	<i>1 518 m²</i>	<i>50</i>	<i>ne</i>	<i>zchátralý</i>
<i>Hoješín</i>	<i>poč. 19. století</i>	<i>1 240 m²</i>	<i>9</i>	<i>ne</i>	<i>zbytek hřbitova</i>
<i>Hlinsko</i>	<i>1904</i>	<i>380 m²</i>	<i>34</i>	<i>ano</i>	<i>opravený</i>

Co se týče náhrobků na výše uvedených hřbitovech, lze na nich pozorovat všechny vývojové fáze židovského náhrobku od nejstarších tradičních hebrejských stél po nejmladší pomníky z leštěné žuly, které jsou typologicky shodné s pomníky na nežidovských hřbitovech. Takovéto široké vývojové spektrum náhrobků můžeme vidět téměř na všech hřbitovech mimo Hoješína, kde bylo ponecháno pouze několik stél a mimo nejmladších hřbitovů v Hlinsku a Chrudimi, kde se vyskytují výhradně náhrobky novodobé.

Všechny židovské hřbitovy na Chrudimsku jsou majetkem Židovské náboženské obce v Praze a jsou spravovány prostřednictvím společnosti Matana.¹⁰⁾

6) Tamtéž, s. 646.

7) Tamtéž, s. 649.

8) Řazení podle stáří hřbitova, od nejstaršího po nejmladší.

9) Jedná se pouze o přibližný počet. Počty náhrobků vycházejí především z literatury. (Kromě Hoješína, Přestavky a Zájedce.) JAKUBEC, P., ROZKOŠNÁ, B.: *Židovské památky Čech*. Praha 2004. a GOLD, H.: *Die Juden und Judengemeinden Böhmens in Vergangenheit und Gegenwart*. Brünn – Prag 1934.

10) V praxi se o hřbitovy většinou starají místní obyvatelé.

3.1. Hoješín

Stručná historie židovského osídlení

Osada Hoješín se nachází 12 km jihozápadně od Chrudimi. Původně se užíval také název Hojšín. První zmínka o vsi pochází z roku 1491, kdy je uváděna v soupisu majetku rousínovského statku. V 17. století patřila do držení modletínského panství. Posledním majitelem Hoješína se stal Václav Demuth, který tuto osadu koupil roku 1839.¹⁾ Do roku 1988 samostatná obec je v současné době místní částí obce Seč.

Židovské osídlení v Hoješíně vzniklo v 18. století, zřejmě již před rokem 1724.²⁾ V roce 1724 zde bylo registrováno 21 židovských obyvatel.³⁾ Počet židů se pak snížil, takže roku 1793 žilo v Hoješíně 12 židů.⁴⁾ Naopak během 19. století jejich počet opět narůstal. V roce 1811 se uvádí 10 židovských rodin.⁵⁾ Ghetto v obci nikdy nebylo, i když židovská náboženská obec byla v 19. století velmi silná. Hoješínští židé měli i vlastní modlitebnu. Ne sice přímo synagogu, ale modlitebnu v privátním domě, kam docházel rabín. Jako modlitebna sloužil od počátku 19. století dům čp. 30, který ale v roce 1902 vyhořel a modlitebna již zde nebyla obnovena.⁶⁾ Židovská náboženská obec v Hoješíně byla zrušena na základě zákona z 21. března roku 1890,⁷⁾ poté místní židé přešli pod náboženskou obec v Chotěboři.⁸⁾ Před II. světovou válkou zbyla v obci z početné židovské menšiny jen jedna rodina.⁹⁾

Židovský hřbitov – minulost a současnost

Židovský hřbitov se nachází asi jeden kilometr severně od obce Hoješín při cestě, která spojuje obec s hlavní silnicí vedoucí do Seče. Hřbitov byl založen na počátku 19. století, pravděpodobně v roce 1810. Toto datum též uvádí bronzová pamětní deska umístěná na východní zdi hřbitova.¹⁰⁾ Pohřební místo se původně rozkládalo ve stráni nedaleko řeky

---

1) ŠÁDA, F.: *Archiv obcí okresu chrudimského – Sdruž. inventář, I. díl*. Chrudim 1978, s. 90.

2) Heřman, J.: *Židovské hřbitovy v Čechách a na Moravě*. Praha 1980, s. 13.

3) Ovšem počet zahrnoval kromě Hoješína také židy ze statků Modletín a Rušinov. SANDER, R.: *Počty židů v Čechách v 18. a na počátku 19. století*. In: *Sborník archivních prací (dále SAP)*, 2/2002, s. 543.

4) Tamtéž, s. 543

5) Tamtéž, s. 543.

6) ŠTĚPÁN, L., a kol.: *Chrudimsko – ztracené i zachráněné poklady*. Chrudim 2003, s. 115.

7) V důsledku prudkého snížení židovské populace bylo snahou zrušit malé židovské obce. Zákon povoloval zřídit nebo zachovat židovskou obec pouze v místech, kde byl dostatečný počet židovských rodin. Vlivem tohoto zákona byla zrušena většina venkovských židovských obcí. HEŘMAN, J.: *Židovské hřbitovy v Čechách a na Moravě*. Praha 1980, s. 6.

8) Tamtéž, s. 13.

9) ŠTĚPÁN, L., a kol.: *Chrudimsko – ztracené i zachráněné poklady*. Chrudim 2003, s. 115.

10) Ovšem L. Štěpán klade dobu založení do poloviny 18. století ŠTĚPÁN, L. a kol.: *Chrudimsko – utváření venkovských sídel*. Chrudim 2001, s. 72.

Chrudimky, dnes leží těsně nad hladinou vodní nádrže Seč. O hřbitov se starala nejprve hoješínská židovská náboženská obec a po jejím zániku převzala správu hřbitova židovská náboženská obec v Chotěboři.¹¹⁾ Zápisy místního zastupitelstva z 8. června a 24. července 1894 hřbitov zmiňují v souvislosti s opravami „cest u israelitského hřbitova“.¹²⁾

Hřbitov využívali nejen židovští obyvatelé Hoješína, ale také židé z blízkých i vzdálenějších obcí. Následující výčet zahrnuje obce, ve kterých byli usídleni židé pohřbení na hoješínském hřbitově: Běstvína, Bojanov, Borek, Dobrkov, Dolní Počátky, Heřman, Horní Počátky, Hrochův Týnec¹³⁾, Hroubovice¹⁴⁾, Hůrka, Chotěboř¹⁵⁾, Chuchel, Jeřišno, Klokočov, Kraskov, Libice nad Doubravou¹⁶⁾, Lhota, Maleč, Medlešice, Mladotice, Modletín, Moravany, Nejepín, Nová Ves, Ostružno, Podhradí, Rohozná, Ronov nad Doubravou, Rosochatec, Rušinov, Seč, Skalka, Skoranov, Strakov, Studenec, Třemošnice, Uhelná Příbram, Vestec¹⁷⁾, Vestecká Lhotka, Vilémov¹⁸⁾, Víška, Zbohov, Žleby. Vyjimečně zde byli pohřbíváni i židé ze vzdálenějších měst jako je Kolín nebo Jihlava. Poslední pohřeb na hoješínském hřbitově proběhl v roce 1919.¹⁹⁾

Hoješínský židovský hřbitov zasáhla v roce 1932 stavba sečské přehrady na řece Chrudimce.²⁰⁾ Plocha hřbitova, ležícího poblíž řeky, byla ve své východní části zvýšena prostřednictvím nasypané zeminy asi o 1,5 metrů. Hrozilo totiž, že by při maximálním vzduť vodní hladiny přehrady voda zaplavila více než polovinu hřbitova, především jeho níže položené části. Před zvýšením východní části hřbitova byl pořízen přesný polohopisný plán náhrobků, takže po nasypání mohly být náhrobky umístěny opět na svém místě, ovšem o 1,5 metrů výše, než jak byly zasazeny původně. Nová masivní betonová zeď hřbitova ve východní části byla zapuštěna hluboko do země, aby voda při zvýšené hladině neprosakovala na hřbitov.²¹⁾ V ostatních částech zůstala zachována původní kamenná zeď.

Židovský hřbitov byl ve druhé polovině 20. století postupně likvidován. První fáze devastace hřbitova proběhla v roce 1962, kdy byla na základě rozhodnutí okresního hygienika

11) Heřman, J.: *Židovské hřbitovy v Čechách a na Moravě*. Praha 1980, s. 13.

12) SOKA Chrudim, fond: Archiv obce Hoješín, kart. 1.

13) Židé z Hrochova Týnce měli k dispozici židovský hřbitov v sousedních Přestavlkách. Viz další kapitola.

14) V Hroubovicích měli židé vlastní hřbitov.

15) Chotěboř se stala centrální náboženskou obcí po zrušení malých náboženských obcí v roce 1890, ale hřbitov zde byl založen až v roce 1894. ROZKOŠNÁ, B., JAKUBEC, P.: *Židovské památky Čech*. Brno 2004, s. 171.

16) V Libici nad Doubravou i v Rozsochatci měli židé vlastní modlitebnu. FIEDLER, J.: *Židovské památky v Čechách a na Moravě*. Praha 1992, s. 67- 68.

17) I přesto, že blíže se nacházel židovský hřbitov v Dřevíkově.

18) Z Vilémova je blíže na židovský hřbitov v Golčově Jeníkově nebo v Habrech.

19) ŠTĚPÁN, L. a kol.: *Chrudimsko – ztracené i zachráněné poklady*. Chrudim 2003, s. 115.

20) Stavba této přehrady proběhla v letech 1925-34.

21) Židovské muzeum v Praze (dále ŽMP) – archiv, Dokumentace hřbitovů, složka: Hoješín.

částečně zbourána obvodová zeď i s márnicí a odstraněny některé pomníky. Definitivní zničení pohřebiště proběhlo na počátku osmdesátých let 20. století.²²⁾ Při asanaci hřbitova v červnu 1980 až červenci 1981, opět z popudu okresního hygienika, byly náhrobky shrnuty na hromadu vedle silnice, později pak byly uloženy do jámy a zasypány. Při těchto neodborných úpravách bylo mnoho náhrobků přeraženo nebo jinak poškozeno. Ještě před likvidací hřbitova měli zaměstnanci Židovského muzea v Praze vybrat k uchování nejzajímavější náhrobky. Avšak dříve, než k tomu došlo, byly náhrobky téměř zničeny. Proto pracovníci z Židovského muzea trvali na vyjmutí náhrobků ze svozu a provedli jejich výběr k reinstalaci.²³⁾ Hřbitovní zeď zůstala ze tří stran částečně zachována, západní stranu zdi, zcela zbouranou v první fázi likvidace hřbitova, nahradily sloupky s ocelovým lanem. Plocha bývalého hřbitova byla parkově upravena. Úpravy spočívaly v reinstalaci sedmi zachovaných náhrobků, ve vybudování chodníků, umístění několika laviček a také osazení bronzové pamětní desky do východní části hřbitovní zdi.

A jak vypadal židovský hřbitov před svým zničením? Rozloha původního pohřebiště činila 1240 m².²⁴⁾ Hřbitov obklopovala vysoká kamenná zeď. Do středu západní části obvodové zdi byla začleněna márnice, která zároveň sloužila jako vchod na hřbitov. Márnice byla pravděpodobně vystavěna při založení hřbitova na počátku 19. století. V polovině 20. století měla zchátralá budova márnice propadlý strop i střechu.²⁵⁾ Márnice byla zbořena při likvidaci hřbitova na počátku šedesátých let 20. století.²⁶⁾

Na hřbitově se nacházely jak tradiční židovské stély, tak novodobé pomníky. Co se týče stél, jednalo se o jednoduché náhrobky nejčastěji zakončené obloukem nebo špicí, bez výraznějších ozdobných prvků. Byly zdobeny mělkými rýhami. Též se zde vyskytovaly asymetrické stély, jež jsou typické pro oblast východních Čech. Nápisy byly provedeny kultivovaným kvadrátním hebrejským písmem nebo latinkou, která se nejčastěji vyskytovala v podobě ryté kapitály nebo minuskuly. Novodobé náhrobky pak byly podobné těm, jaké můžeme najít na nežidovských hřbitovech v 19. a 20. století. Řady hrobů byly orientovány ve směru západ-východ, s náhrobními nápisy obrácenými k jihu. Průzkum, který proběhl v roce 1966, určil za nejstarší střední část hřbitova, v severní části se pak nacházely mladší pomníky. Jižní část hřbitova nebyla hroby zaplněna. Průzkum dále identifikoval nejstarší náhrobní kameny, které se tehdy na hřbitově vyskytovaly, a to náhrobky pana Izáka Slávka z roku 1814

22) ŠTĚPÁN, L. a kol.: *Chrudimsko – ztracené i zachráněné poklady*. Chrudim 2003, s. 115.

23) ŽMP – archiv, Dokumentace hřbitovů, složka: Hoješín.

24) Heřman, J.: *Židovské hřbitovy v Čechách a na Moravě*. Praha 1980, s. 13.

25) ŽMP – archiv, Dokumentace hřbitovů, složka: Hoješín.

26) ŠTĚPÁN, L. a kol.: *Chrudimsko – ztracené i zachráněné poklady*. Chrudim 2003, s. 115.

a paní Mirjam, manželky Meira Kralovic, z roku 1838.²⁷⁾

V současnosti zde můžeme nalézt pouhých 9 náhrobků, většinou z druhé poloviny 19. století. Sedm stél, instalovaných zde po likvidaci hřbitova doplňují dva náhrobky, jenž sem byly umístěny patrně později. Ty jsou narozdíl od ostatních viditelně poškozené a také nejsou správně orientovány. Soubor dochovaných náhrobků tvoří prosté stély bez výrazných ozdobných prvků. Nápisy na náhrobcích jsou buď hebrejské nebo hebrejsko-německé, provedené hebrejským kvadrátním písmem. V německých nápisech se pak vyskytuje kapitála, minuskula. Současný nejstarší náhrobek pana Joachima Schwarze pochází z roku 1823 a nejmladší náhrobek, patřící paní Rejzl Pick, pochází počátku 20. století.

Pozůstatek židovského hřbitova v Hoješíně je jen malým zbytkem původního hřbitova. Vždyť mezi lety 1817 – 1907 zde bylo pohřbeno přes 250 osob.²⁸⁾ I přes přihlédnutí k faktu, že ne každý z pohřbených měl vlastní náhrobní kámen, např. novorozenci nebo chudí lidé, tvoří současný počet náhrobních kamenů přibližně pouhá 3% z původního počtu náhrobků.

Navzdory svému téměř kompletnímu zániku je židovský hřbitov v Hoješíně zajímavou památkou na židovské osídlení v oblasti Železných Hor.

Registr náhrobků

číslo foto.	Příjmení	Jméno	Manžel	Bydliště	Datum úmrtí
01	<i>Pick</i>	<i>Rejzl</i>	<i>Reuben Jehošua Pick</i>	<i>Chotěboř</i>	<i>13.1. 1907</i>
02	<i>Freund</i>	<i>Anna (Hana)</i> ²⁹⁾	<i>Chajim Freund</i>	<i>Hoješín</i>	<i>9.5. 1849</i>
03	<i>Geiger</i>	<i>Paoline</i>	<i>Julius Geiger</i>	<i>Třemošnice</i>	<i>13.1. 1901</i>
04	<i>Pick</i>	<i>Franciska (Fromit)</i>	<i>Josef (Šemuel) Pick</i>	<i>Chotěboř</i>	<i>23.10. 1869</i>
05	obtížně čitelná stéla				-
06	<i>Schwarz</i>	<i>Joachim (Chajim)</i>		<i>Běstvina</i>	<i>2.3. 1823</i>
07	<i>Sanders</i>	<i>Anna (Gitl)</i>	<i>Malka Wissenstein /matka/</i>	<i>Rohozná</i>	<i>6.9. 1862</i>
08	obtížně čitelná stéla				-
09	<i>Pick</i>	<i>Hermann</i>	<i>Mendel Pick /otec/</i>	<i>Chotěboř</i>	<i>3.11. 1863</i>

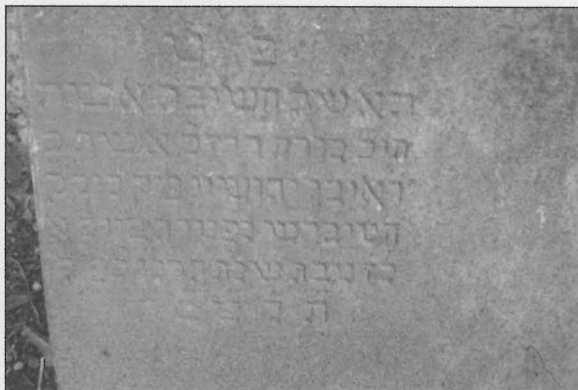
27) ŽMP – archiv, Dokumentace hřbitovů, složka: Hoješín.

28) Záznam pohřbených na hřbitově v Hoješíně. ŽMP – archiv, fond: Chotěboř, poř. č. 9, sign. b.č.

29) V závorkách jsou uvedena hebrejská jména, jež se vyskytují na náhrobcích, v hebrejských nápisech. Stejně je tomu tak i u registrů hřbitovů v Přestavlkách a Zájedci.

01 Náhrobek Rejzl Pick

Torzo žulového náhrobku, ze kterého se zachoval pouze podstavec, na němž je vyryt dobře čitelný hebrejský epitaf, provedený kvadrátním písmem.

Přepis:

30) פ"ט

האשה חשובה אשת
חיל מרת רייזל אשת כ'
ראובן יהושע פיק מק'ק'
חטיברש נפטרה ביום א'
כז טבת שנת תרסז לפ"ק
ת'נ'צ'ב'ה'

Překlad:

Zde je pohřbena
žena vzácná, žena
statečná paní Rejzl, manželka pana
Reubena Jehošui Picka, ze svaté obce
Chotěboř. Zemřela v neděli
27. tevetu roku 667 dle malého počtu.³⁰⁾

Nechť je její duše pojata do svazku věčného života.

30) Veškeré hebrejské zkratky na náhrobcích byly přeloženy podle knihy CERMANOVÁ, I, SCHEIBOVÁ, M.: *Hebrejské zkratky. Výsledky epigrafického výzkumu textilní sbírky*. Praha 2005.

31) Hebrejské datum odpovídá 13. lednu 1907.

02 Náhrobek Anny Freund

Mramorový náhrobek v podobě tradiční židovské stély zakončené obloukem. Nadpisová část v oblouku je provedena reliéfním hebrejským kvadrátním písmem. Text ve zbylé části náhrobku plošným rytým kvadrátním písmem. Prostý náhrobek nemá výraznější výzdobu, pouze chvalořečící text je orámován rytou linií.

Přepis:

נפטרה ביום ד יז אייר ונקברה יח שנט תרט לפ"ק
פ"ט
האשה
החשובה מרת הנה
אשת כ"ה חיים פריינד
מכפר האישן היה אשה
יראת אלקים כל ימיה עוסקת
[-----]³²⁾
[-----] [מצות]
ת'נ'צ'ב'ה'

Překlad:

Zemřela ve středu 17. ijaru a byla pohřbena 18. [ijaru] roku 609 dle malého počtu.³³⁾

Zde je pohřbena

žena

vzácná paní Hana³⁴⁾

manželka pana Chajima Freunda

z venkovské obce Hoješín. Byla ženou

bohobojnou po všechny své dny, snažila se o ...

[.....]

[.....]

Kěž je její duše pojata do svazku věčného života.

32) Hranaté závorky jsou u všech přepisů epitafů užity v případě, že písmena na náhrobku jsou obtížně čitelná, popř. se v závorkách vyskytuje text doplněný na základě sekundárních pramenů, (matrik).

33) Hebrejská datace odpovídá 9. a 10. květnu 1849.

34) V seznamu pohřbených na židovském hřbitově v Hoješíně je uvedena pod jménem Anna Freund. Záznam pohřbených na hřbitově v Hoješíně. ŽMP – archiv, fond: Chotěboř, poř. č. 9, sign. b.č., s. 6.

03 Náhrobek Paoline Geiger

Poškozený mramorový náhrobek v podobě tradiční židovské stély. Německý rytý nápis je rozčleněn na tři části. Jméno zemřelé je provedeno kapitálou, další text minuskulou a závěrečná formule pak polokurzívou. Podle záznamu o pohřbených na israelském hřbitově v Hoješíně ³⁵⁾ zemřela paní Paoline Geigerová na plicní tuberkulosu 13. a byla pohřbena 15. ledna roku 1901. Avšak co se týče jejího věku, údaje z náhrobku a seznamu pohřbených nesouhlasí. Zatímco na náhrobku je vytesán věk paní Geigerové 38 let v záznamu pohřbených se uvádí 37 let. ³⁶⁾

Přepis:

[PAOLINE]³⁷⁾ GEIGER
aus Tremoshüz
geb. Hermann
Ehegattin des Julius Geiger
gest. am 13. Jänner 1901
in ihrem 38. Lebensjahre
Friede ihrer Asche!

Překlad:

[Paoline] Geiger
z Třemošnice
rozená Hermann
manželka pana Julia Geigera,³⁸⁾
zemřela 13. ledna 1901
v 38. roce svého života.
Pokoj jejímu popeli!

35) Záznam pohřbených na hřbitově v Hoješíně. ŽMP – archiv, fond: Chotěboř, poř. č. 9, sign. b. č., fol. II.

36) Tamtéž, fol. II.

37) Jméno bylo doplněno na základě záznamu ze seznamu pohřbených osob Hoješíně. Tamtéž, fol. II.

38) Julius Geiger byl obchodníkem. Tamtéž, fol. II.

04 Náhrobek Francisky Pick

Tradiční židovská stéla zakončená obloukem. Nadpisová část v horní partii mramorového náhrobku je provedena rytým hebrejským kvadrátním písmem. Vlastní text náhrobku je německý, vyvedený v ryté kapitále, respektive minuskule. Výzdobu stély tvoří stylizované rostlinné motivy v podobě dubových větví, které jsou včleněny do německého textu, a patrně palmových ratolestí oddělujících hebrejský a německý text.

פ"ט האשה החשובה מרת פרומיט אשת ר' שמואל פיק
מעיר חאטייבארש נפטרה יח מרחשון תרל"ו

Hier
ruhet die Hülle
der biedereren und
geachteten Frau
FRANCISKA PICK
geborene Pories, Gattin des Josef
Pick aus Chotéborz, starb in ihrem
36. Lebensjahre am 23. Oktob. 1869.

Heisse Thränen flissen hier
Wehmuthsvoll auf diese Grab
Um der Frauen schönste Zier
Noch so jung sank hinab
Sie war so from(m)³⁹⁾ so sanft u.(nd) mild
Engelrein war sie auf Erder
in Gatten [...] der Keuschheit Bild
[-----] der Himmel werden
Friede ihrer Asche!

39) V kulatých závorkách u všech přepisů i překladů je doplněn text, který napomáhá větší srozumitelnosti textu.

Překlad:

Zde je pohřbena žena vzácná paní Fromet,⁴⁰⁾ manželka pana Šemuela Picka z města Chotěboř. Zemřela 18. marchešvanu [roku] 630 dle malého počtu.

Zde

odpočívají tělesné ostatky

počestné a

vzácné paní

Fracisky Pick

rozené Pories, manželky Josefa⁴¹⁾

Picka z Chotěboře, zemřela ve svém

36. roce života dne 23. října roku 1869.

Hořké slzy stékají zde,

žalostné na tento hrob,

kvůli ženě, nejkrásnější ozdobe,

ještě příliš mladá klesla dolů,

byla tak zbožná, tak mírná a laskavá,

andělsky čistá byla na zemi

[.....]

[-----] nebe.

Pokoj jejímu popeli!

---

40) Podoba jména byla určena na základě seznamu židovských jmen v článku Václava Žáčka. Žáček, V.: Studie k vývoji židovských jmen osobních v nové době. In: Ročenka Společnosti pro dějiny Židů v Československé republice, VIII., Praha 1936, s. 333.

41) Manžel paní Francisky Pick je jmenován jak hebrejským jménem Šemuel, tak také občanským jménem Josef.

06 Náhrobek Joachima Schwarze

Mramorová tradiční stéla s členitým zakončením. Celohebrejský nápis je proveden v kvadrátním písmu, plošně vyrytém. Náhrobek je prostý, bez jakékoliv výzdoby.

Přepis:

פ"נ

ביום דב אייר שנת תפארת
בנים אחתם לפ"ק
הלך בדרך פ[.....] ארץ ויאסף אל
עמין איש אמונים האלף המהול
הקצין הר'ר' חיים שווארץ מכפר
בעסטווין אשר כל ימיו הצנע
לכת עם אלקים ואז שים ועושה
צדקה בכל עת ובזכרת צדקתו
ת'נ'צ'ב'ה'

Překlad:

Zde je pohřben
dne 22. ijaru roku (583),⁴²⁾ ozdoba
svých synů jediná, dle malého počtu.

Chodil po cestě [.....] a byl připojil se
ke svému lidu⁴³⁾ muž věrný, známý
učený pan Chajim Schwarz z obce
Běstvina, který po všechny své dny pokorně
chodíval s Bohem a tehdy prokazoval a činil
dobro po celou dobu i v připomínce jeho dobrých skutků.

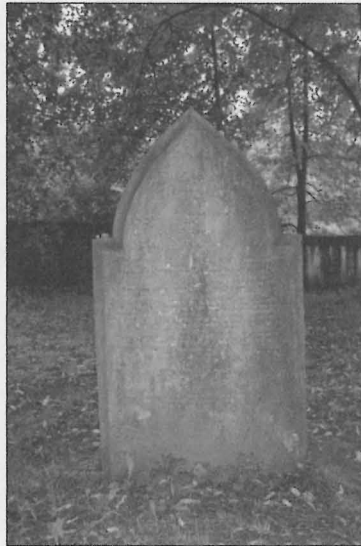
Necht' je jeho duše pojata do svazku věčného života.

42) Hebrejská datace odpovídá 3. květnu 1823. Hebrejský rok je sestaven z číselných hodnot hebrejských písmen, která jsou v přepisu zvýrazněna. Na náhrobku jsou tato písmena označena drobným rostlinným motivem, který je vyryt nad každým z písmen.

43) Srov. Gn 44, 33.

08 Náhrobek Anny Sander

Náhrobek v podobě tradiční židovské stély zakončený špicí. V horní části mramorové stély se nalézá německý nápis, provedený reliéfním a rytým písmem. Zbytek náhrobního nápisu je hebrejský. Opět se zde vyskytuje hebrejské kvadrátní písmo. Stéla je ozdobena v horní části umístěným rostlinným motivem, do něhož je včleněn symbol srdce.

Přepis:

Hier ruhet Anna Sander
geborne
Weissenstein

פ"ט

האשה היקרה והצדקת אשה חיל
ונקרה הבית יראת אלהים
דלים מרת גיטל בת מלכה וויסעב
שטיין מתה במבור? שנותיה
[-----] בהקשותה
[-----] יא אלול תרכב לפ"ק
[-----] אישה
חי'נצ'ביה'

Překlad:

Zde odpočívá Anna Sander
rozená Weissenstein

Zde je pohřbena
žena vzácná a spravedlivá, žena statečná
a byla nazvána domem bohobojným a dávala?
chudým paní Gitl, dcera Malky Weissen-
stein. Zemřela v požehnaných letech svých
v těžkostech [-----]

11. elulu (roku) 626 dle malého počtu.⁴⁴⁾[-----]

Muž její[-----]

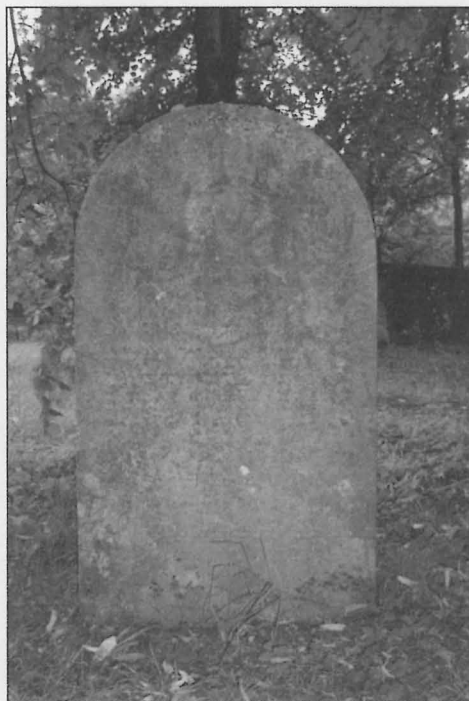
Kéž je její duše pojata do svazku věčného života.

---

44) Hebrejské datum odpovídá 6. září 1862.

Náhrobky 05, 07 a 09 náhrobek pana Hermana Picka

Tradiční židovské stély ukončené obloukem. Mramorové náhrobky mají hebrejské nápisy, provedené rytým respektive, reliéfním kvadrátním písmem. Dnes jsou nápisy velice špatně čitelné. Náhrobek pod číslem 05 je vyzdoben v obloukové části symbolem vějíře. Náhrobek pana Hermana Picka obsahuje mimo hebrejského ve své dolní části také nápis v němčině.

Náhrobek pana Hermana Picka

Přepis německé části nápisu:

Hier ruhet
HERMAN PICK
starb am 3. November (18)63
im 70. Lebensjahre
Friede seiner Asche!

Náhrobky, které se do dnešní doby nezachovaly

Dnes již neexistující mramorové stély pana Isaka Glasera z Počátků a Mirjam Kralovic. Jedná se o prosté tradiční stély bez výraznějších ozdobných prvků. Asymetrická, pro východní Čechy typická stéla paní Kralovic je zdobena jemnou rytou linií s volutou, hebrejské nápisy jsou provedeny rytým kvadrátním písmem.

Náhrobek pana Isaka Glasera⁴⁵⁾

Přepis:

פ"נ
ביום א יג ניסן ש'
תקצט לפ"ק נפט' ונקב'
הר"ר איצק גלאזר מכפ'
פאטשאטעק הוא היה
צדק כל ימיו [-----]
[-----]

Překlad:

Zde je pohřben
V pondělí⁴⁶⁾ 13. nisanu roku⁴⁷⁾
579 dle malého počtu zemřel a byl pohřben
pan Icik Glaser ze vsi
Počátky. On byl
spravedlivý po všechny své dny
[.....]
[.....]

Náhrobek paní Mirjam Kralovic⁴⁸⁾

Přepis:

פ"נ
האשה חשובה
מרים אשת החבר
ר' מאיר קראלוויץ
יום ד טז טבת
תקצח לפ"ק

Překlad:

Zde je pohřbena
žena vzácná
Mirjam, manželka pana
Meira Kralovice.
(Zemřela) ve středu 13. tevetu
(roku) 598 dle malého počtu.⁴⁹⁾

45) Fotografie Jana Heřmana z padesátých let 20. století. ŽMP – archiv, Dokumentace hřbitovů, složka: Hoješín.

46) V nápisu je špatně uveden den. Ve skutečnosti 13. nisan v roce 579 připadl na čtvrtek.

47) Hebrejské datum odpovídá 8. dubnu 1819.

48) Fotografie Jana Heřmana z padesátých let 20. století. ŽMP – archiv, Dokumentace hřbitovů, složka: Hoješín.

49) Hebrejské datum odpovídá 10. lednu 1838, takto ho alespoň po průzkumu určil Jan Heřman. Ovšem datum úmrtí lze též interpretovat na základě podobnosti hebrejských písmen jako 15. tevet roku 548 dle malého počtu (יום ד טז טבת תקמח לפ"ק), což by odpovídalo datu 26. prosinci 1787 občanského letopočtu. Více je však pravděpodobné, že kameník tesající nápis zaměnil číselné hodnoty, respektive písmena v datu za podobná písmena, neboť hřbitov byl založen až na počátku 19. století.

3.2. Přestavky

Stručná historie židovského osídlení

Obec Přestavky se nalézá asi 10 km západně od Chrudimi. První zpráva o obci pochází z roku 1318, kdy je jako majitel statku Přestavky uveden jakýsi Ctibor z Drziestawlk. Statek často měnil majitele, na počátku 15. století náležel Janu Bošínovi z Přestavlk a po něm jeho synům, Čeňkovi a Mikulášovi. Po smrti Mikuláše Bošína statek koupil Vilém z Doupy. Mezi další majitele patřili např. Mikuláš Loktek z Přestavlk, Jindřich z Bošína a Přestavlk, v první polovině 16. století pak bratři Burian a Zikmund Andělové z Ronovce, Lukavičtí z Lukavice nebo Talackové z Ještětic, kteří statek vlastnili do roku 1703. V roce 1747 prodal Přestavky jejich tehdejší majitel Josef Bartalotti Kateřině Auerspergové, rozené Schönfeldové, a statek tak byl začleněn do panství Nasavrky. Majitelem panství se stal v letech 1829 – 1860 hrabě František X. Auersperg, který Přestavky prodal v roce 1860 Josefu Kellerovi. Posledním majitelem velkostatku Přestavky byl Karel Regensdorfer, který odtud s rodinou odešel před koncem II. světové války.¹⁾

Židovské osídlení v Přestavkách vzniklo před rokem 1724.²⁾ V roce 1724 žilo v Přestavkách podle soupisu 43 židovských obyvatel.³⁾ Větší nárůst židovského obyvatelstva nastal po vydání tolerančního patentu Josefa II. Tehdy byl majitelem nedaleké obce Hroubovice a okolních vesnic Jan Leopold Hay, který často pobýval na letním sídle královhradeckých biskupů, na zámku v Chrasti. Biskup Hay byl známý svým tolerantním smýšlením. Často nabádal katolíky i nekatolíky ke vzájemné toleranci a ve svých pastýřských listech se hojně zmiňoval o israelitech neboli Abrahamitech. Právě biskup Hay byl tím, kdo usazoval židy na svém panství, tedy především v Hroubovicích a okolí. Též se přičinil o usazení židů v nedalekých obcích Přestavky a Zájezdec.⁴⁾ Podle soupisu židovských rodin v Čechách z roku 1793, žilo v Přestavkách 22 rodin, to znamenalo asi 140 osob⁵⁾ a v roce 1825 pak 19 židovských rodin, což představovalo 154 osob.⁶⁾ Přestavlčtí židé žili v malé

1) ŠÁDA, F.: *Archiv obcí okresu chrudimského – Sdružený inventář, II. díl*. Chrudim 1978, s. 98. a webové stránky obce Přestavky, www.prestavky.cz.

2) HERMAN, J.: *Židovské hřbitovy v Čechách a na Moravě*. Praha 1980, s. 24.

3) SANDER, R.: Počty židů v Čechách v 18. a na počátku 19. století. In: SAP 2/2002, s. 552.

4) GOLD, H.: *Die Juden und Judengemeinden Böhmens in Vergangenheit und Gegenwart*. Brünn – Prag 1934, s. 96.

5) KOLEKTIV AUTORŮ: *Soupis židovských rodin v Čechách z roku 1793* (ed.), IV., Chrudimský kraj, Plzeňský kraj, Žatecký kraj, Hradecký kraj. Praha 2004, s. 60 – 65.

6) ŠÁDA, F.: *Archiv obcí okresu chrudimského – Sdruž. inventář, II. díl*. Chrudim 1978, s. 98.

čtvrti a měli vlastní synagogu, která byla vystavěna koncem 18. století ⁷⁾ V roce 1852 proběhla její přestavba a kolem roku 1920 pak adaptace na obytný dům. ⁸⁾ Někdy v druhé polovině 19. století zde byla založena židovská škola v domě čp. 65.

Židovská obec v Přestavlkách byla zrušena na základě zákona z roku 1890 v roce 1892. ⁹⁾ Poté přestavlečtí židé přešli pod židovskou náboženskou obec v Heřmanově Městci. Ještě před zrušením obce uvažovali místní představitelé o spojení se sousední židovskou obcí v Zájedci. Podle návrhu z července roku 1890 měla vzniknout nová náboženská obec pod názvem „Přestavlk-Zájedtzer Kultusgemeinde“, ovšem spojení obcí nebylo nikdy realizováno. ¹⁰⁾

V Přestavlkách se roku 1864 narodil Viktor Vohryzek, spisovatel, lékař a vůdčí osobnost česko-židovského hnutí, založeného roku 1907. Zemřel v roce 1918 a je pohřben v Pardubicích. ¹¹⁾ Zajímavostí je také dodnes dochovaná rituální lázeň, tzv. mikve, v domě čp. 82.

Židovský hřbitov – minulost a současnost

Židovský hřbitov v Přestavlkách se nalézá v polích, asi půl kilometru severozápadně od obce a přibližně 400 metrů od silnice vedoucí do Hrochova Týnce. Rozkládá se na mírně vyvýšeném pahorku nad údolíčkem, kterým protéká potok Ležák. Hřbitov byl založen v roce 1844 na pozemku zakoupeném od Fr. X. Auesperga. ¹²⁾ Místo bylo obeháno kamennou a cihlovou zdí a v jihovýchodní části byla vystavěna márnice. O hřbitov se starala místní židovská náboženská obec a po jejím zániku přešla správa hřbitova na židovskou náboženskou obec v Heřmanově Městci. ¹³⁾ S odlivem židovského obyvatelstva z venkova

7) ŠTĚPÁN, L., a kol.: *Chrudimsko – utváření venkovských sídel*. Chrudim 2001, s. 67. J. Fiedler uvádí možnou dobu založení synagogy v první polovině 19. století. FIEDLER, J.: *Židovské památky v Čechách a na Moravě*. Praha 1992, s. 76.

8) ŠTĚPÁN, L., a kol.: *Chrudimsko – ztracené i zachráněné poklady*. Chrudim 2003, s. 116.

9) HEŘMAN, J.: *Židovské hřbitovy v Čechách a na Moravě*. Praha 1980, s. 24.

10) V protokole z jednání zástupců obcí Přestavlk a Zájedec, které se konalo v Chrásti 29. 7. 1890 jsou uvedena ustanovení týkající se např. synagog, školy nebo pohřebních bratrstev. Každá ze synagog měla mít svého správce a bohoslužby se měli střídavě konat na obou místech. Škola v Přestavlkách se měla stát společnou školou nové obce. Také jsou zde řešeny záležitosti pohřebních bratrstev obou obcí v záležitostech pronajímání pohřebního vozu. ŽMP – archiv, fond: Heřmanův Městec, 1643-1940, (přidružené obce Zájedec a Přestavlk), poř. č. 80, sign. 28 826.

11) Dr. Vohryzek vzpomíná na Přestavlk takto: „Vidím rodnou vesničku, červené a popelavé střechy pronikají zelení stromů, bělají se zděné štíty jednoduché a jednotvárné, tu a tam okno podkrovní světničky odráží ostře paprsky sluneční. Hvězdovitě rozbíhají se aleje ovocného stromoví podle silnic a cest polních.....“ VOHRYZEK, V.: *K židovské otázce – vybrané úvahy a články*. Praha 1923, s. 8.

12) ŠTĚPÁN, L., a kol.: *Chrudimsko – ztracené i zachráněné poklady*. Chrudim 2003, s. 116. Tento údaj vyplývá i z matriky zemřelých pro obec Přestavlk, kdy do roku 1844 je jako místo pohřbu zmiňován pouze židovský hřbitov v Zájedci, od roku 1844 pak také hřbitov v Přestavlkách. Národní archiv (dále NA), fond: Židovské matriky (dále HBMa) 1784-1949 (1960), inv. č. 1721.

13) HEŘMAN, J.: *Židovské hřbitovy v Čechách a na Moravě*. Praha 1980, s. 24.

do měst začal hřbitov od počátku 20. století pozvolna chátrat. V roce 1923 byla proto naplánována oprava, na kterou ovšem bylo nutno sehnat dostatek financí. Představenstvo obce proto rozhodlo, že oprava bude financována z peněz za prodej obecního domku a z příspěvků těch, kteří mají na hřbitově pochováni své příbuzné: „... *Israelitský hřbitov v Přestavlkách byl po dlouhá léta zanedbán, opravy se žádné neprováděly a nachází se tak ve smutném stavu, že i politická správa v Chrudimi na to upozornila, že jest nutno k patřičné úpravě přikročiti a uvést ho zase do pořádku. Představenstvo naší obce vyjednávalo již v tom s panem architektem Dölllerem v Chrásti a podal nám rozpočet na veškeré práce a hmoty v obnosu 10.000,- Kč. ... Obracíme se tedy na všechny nájemníky, které na tomto posvátném místě svoje drahé zemřelé ku věčnému odpočinku uloženy mají a jim na tom záleží, aby se hřbitov důstojný svému účelu zachoval se žádostí, aby každý podle svých poměrů přispěl obnosem takovým, aby se tato velice nutná oprava důstojně provést mohla.*“¹⁴⁾ Další verzi návrhu na rozpočet opravy hřbitova provedl v srpnu roku 1923 chrastický stavitel Josef Šár. První varianta této verze „*rozpočtu výloh na adaptaci hřbitovních zdí*“ zahrnovala rozebrání, navýšení a omítnutí kamenných zdí a postavení části nové zdi, spárování cihlové zdi ad. Celkový rozpočet činil 9164 Kč 87 ha, po snížení 8000 Kč. Druhá varianta rozpočtu navíc zahrnovala laťování střechy márnice, použití štítových prken a železa do vazby, pokrytí střechy cementovými „*tašemi*“ ad. Celkový rozpočet druhé varianty byl 11 132 Kč 73 hal. Opravu nakonec provedl na přelomu srpna a září Josef Šár podle první varianty rozpočtového návrhu po snížení, jehož hodnota činila 8000 Kč. „... *Přiloženě dovoluji si zaslati účet za provedené práce na hřbitově v Přestavlkách a žádám zdvořile o přiznání obnosu po přejetí práce. Opravy provedeny byly svědomitě. Keře a zákrsky kol zdí a mezi hroby dal jsem vyřezati a hřbitov do pořádku uvedl mimo rozvalených pomníků. Poznámám, že písku jsem sypal místo 100 m³ jen cca 50m³ jak před hřbitovem jest uložen, neboť odkopávka, vyvážka a zavážka byla dražší než písek vedle z písničky koupený, nečiním však žádných nároků na změnu položky, neboť nám čas příznivě posloužil, že práce nebyla zdržována...*“¹⁵⁾

Po II. světové válce pečovali o hřbitov místní občané, později však došlo k jeho dlouhodobé devastaci, která prakticky trvá dodnes.

Hřbitov byl místem odpočinku nejen pro židovské obyvatele z Přestavlk, ale i pro židy z okolních vsí. V Přestavlkách byli pohřbíváni židé např. z Blata, Dašic, Hlinska, Horušic,

14) ŽMP – archiv, fond: Heřmanův Městec, 1643-1940, (přidružená obec Zájezdec a Přestavky), poř. č. 80, sign. 28 807.

15) Tamtéž.

Hrochova Týnce, Chocně, Chrasti, Chroustovic, Nasavrk, Rosic, Slatiňan, Svratky, Trojovic, Vejvanovic, Zaječic nebo Chrudimě,¹⁶⁾ ale i ze sousední obce Zajezdec, ačkoliv v Zajezdci židovský hřbitov již existoval. Podle zápisů v matrikách zemřelých zde bylo letech 1844 – 1856 pohřbeno 54 osob a v letech 1875 – 1895 pak 90 osob.¹⁷⁾

Rozloha čtvercového tvaru hřbitova činí 1518 m².¹⁸⁾ Hřbitov původně obklopovala poměrně vysoká zeď z kamenů a cihel, ovšem ta je dnes po celé své délce silně poškozena, na několika místech zcela zničena. Ani márnice nezůstala zachována. Místo, kde stávala, můžeme dnes jen vytušit podle mírně vyvýšeného terénu. Řady hrobů jsou orientovány ve směru sever-jih a náhrobky jsou svou nápisovou stranou otočeny k východu. Na hřbitově převažovaly náhrobky novodobého typu, ale nechyběly ani tradiční židovské stély.

V současné době na hřbitově nalezneme necelé tři desítky jednoznačně identifikovatelných náhrobků. Z dalších náhrobků zbyly jen fragmenty, které jsou uloženy při severní zdi či na hromadách ve východní polovině hřbitova. Zůstalo zde také mnoho soklů novodobých náhrobků, jejichž vrchní části byly většinou rozkradeny. Zachovalé náhrobky pocházejí hlavně z druhé poloviny 19. století. Z materiálů převažuje leštěná a neleštěná žula, dále jsou zde náhrobky vápencové, mramorové a pískovcové. Německé, hebrejské, hebrejsko-německé či hebrejsko-české nápisy jsou provedeny hebrejským kvadrátním písmem, dále pak minuskulou, kapitálou nebo minuskulou s prvky fraktury. Co se týče symbolů nebo ozdobných náhrobních prvků, můžeme zde spatřit symbol palmy, vějíře, osmicípé hvězdy, lva, baldachýnu nebo rostlinné motivy. Některé náhrobky jsou ve svých horních částech zdobeny reliéfy s motivy novogotických lomených oblouků a kružeb. Nejnovější náhrobky jsou dílem kamenických dílen L. Louvara z Německého (dnes Havlíčkova) Brodu nebo A. Standeho z Pardubic.

Nejstarší z prozatím identifikovaných náhrobků je stéla Arona Agulara z roku 1848, nejmladší je pak pomník Friedricha Herrmanna z roku 1906.

Hřbitov, který představuje významnou historickou památku místního židovského osídlení, je z hlediska zachovalosti náhrobků i ohradních zdí značně poškozený.¹⁹⁾ A jen díky místním obyvatelům, kteří se starají o udržování vegetace, zatím nezanikl úplně.

---

16) Židovský hřbitov byl v Chrudimi založen až v roce 1889.

17) NA, fond: HBMa, 1784-1949 (1960), inv. č. 1721, 1722, 1723.

18) ROZKOŠNÁ, B., JAKUBEC, P. : *Židovské památky Čech*. Brno 2004, s. 334.

19) Hřbitov je devastován i v současnosti. Dnes dochází především ke krádežím litinových hrazení. Poslední případ byl zaznamenán v říjnu roku 2005. *Noviny Chrudimska*, 221/2005.

Registr náhrobků²⁰⁾

číslo foto.	Příjmení	Jméno	Manžel	Bydliště	Datum úmrtí
001	<i>Feldmann</i>	<i>Johanna</i>	<i>Isak Feldmann</i>	<i>Pardubice</i>	<i>14.6. 1878</i>
002	<i>Müller</i>	<i>Marie</i>	<i>Hermann Müller</i>	<i>Chroustovice</i>	<i>26.2. 1882</i>
003	<i>torzo</i>				
004	<i>Tausig</i>	<i>Rosalia</i>	<i>Josef Tausig</i>	<i>Přestavlky</i>	<i>6.1. 1870</i>
005	<i>Agular</i>	<i>Aharon</i>	²¹⁾ -	<i>Vežvanovice</i>	<i>13.3. 1848</i>
006	<i>Wohrsek</i>	<i>Sussman (Salomon)</i>	-	<i>Přestavlky</i>	<i>10.10. 1881</i>
007	<i>Herman</i>	<i>Ernestine (Ester)</i>	²²⁾ ?	?	<i>18??</i>
008	obtížně čitelná stéla				
009	<i>Pick</i>	<i>Samuel Aharon</i>			<i>25.10.1866</i>
010	<i>Munk</i>	<i>Judita (Jehudis)</i>	<i>Šemuel Munk</i>	<i>Přestavlky</i>	<i>30.3. 1883</i>
011	<i>Beran</i>	<i>Rosa</i>	-	<i>Chroustovice</i>	<i>4.12. 1893</i>
012	<i>Fuchsová</i>	<i>Eva</i>	<i>Josef Fuchs</i>	<i>Louka</i>	<i>10.8. 1893</i>
013	<i>Meisl</i>	<i>Moritz</i>	<i>Ludwig Meisl /otec/</i>	<i>Nasavrky</i>	<i>20.4. 1883</i>
014	obtížně čitelná stéla				
015	torza náhrobků				
016	<i>Herrmann</i>	<i>Leopold</i>	-	<i>Třebová</i>	<i>2.4. 1876</i>
017a	<i>Herrmann</i>	<i>Emilie</i>	<i>Adolf (Wolf) Herrmann</i>	<i>Choceň</i>	<i>30.9. 1884</i>
017b	<i>Herrmann</i>	<i>Adolf</i>	-	<i>Choceň</i>	<i>28.2. 1899</i>
018	<i>Zinnerová</i>	<i>Karolina</i>	-	-	<i>9.1. 1904</i>
019	<i>Herrmann</i>	<i>Friedrich</i>	-	<i>Lanškroun</i>	<i>13.7. 1906</i>
020	<i>Müller</i>	<i>Marie</i> <i>Emanuel</i> <i>Josefa (Rivka)</i> <i>Bernard</i> <i>Joachim</i>	<i>Joachim Müller</i>	<i>Choceň</i> <i>Choceň</i> <i>Choceň</i> <i>Choceň</i> <i>Choceň</i>	<i>?</i> <i>7.3. 1895</i> <i>19.5. 1891</i> <i>11.9. 1889</i> <i>13.8. 1885</i>
021	<i>torzo</i>				
022	obtížně čitelná stéla				
023	<i>torzo</i>				
024	<i>torzo</i>				
025	<i>torzo</i>				
026	<i>Freund</i>	<i>Anna</i>	<i>Moritz Freund /otec/</i>	<i>Slatiňany</i>	<i>1.12. 1881</i>

20) Registr zahrnuje pouze jednoznačně identifikovatelné náhrobky. Mimo nich se na hřbitově nacházejí i další, ovšem ty jsou shrnuty na hromádách, a proto je nelze přesně určit.

21) Pomlčka naznačuje, že údaj na náhrobku i chybí.

22) Údaje, které se nepodařilo z náhrobku, ani jiného pramene zjistit, jsou nahrazeny otazníkem.

004 Náhrobek Rosalie Tausig

Pískovcová stéla zakončená obloukem. Hebrejsko-německý nápis je proveden rytým kvadrátním písmem a minuskulou. Písmena byla dříve zvýrazněna černou barvou, z níž je dnes patrný pouze bílý podklad. Vrchní část náhrobku zdobí vyrytý symbol vějíře.

Přepis:

האשה רייסל אשת כ' יוסף טויסיג י"ג ביום
ד שבט ונ' למחרתו ש' תרל לפ"ק
רק צדקת ד' עשתה כל הימים
ישלם לה אלהים פעלה בשמים
ישכון לב[...] בשרה [...] ט
סיתרת כנפי השכינה
לצרור החיים תהא נשמת לצרורה

Hier ruhet Rosalia Frau Des
Josef Tausig aus Presta (-)
Welk sie starb am 6. Jener
1870 Freid(e) ihre(r) asche

Překlad:

Žena Rejsl, manželka pana Josefa Tausiga, zemřela dne
4. švatu a byla pohřbena následující den roku 630 dle malého počtu.

Jen spravedlnost Hospodinovu konala po všechny dny.

Splatí jí to bůh odměnou v nebesích.

(Nalezne) úkryt pod křídly boží přítomnosti,

[.....]

aby byl vevázána do život věčného [...] duše do svazku.

009 Náhrobek Samuela Aharona Picka ha-levi

Novodobá mramorová stéla ukončená eliptickým obloukem. Náhrobek je rozčleněn na tři části. Horní obloukovou část vyplňuje reliéf v podobě symbolu levitské konvice, ve střední pasáži je provedena reliéfním kvadrátním písmem hebrejská část nápisu a v dolní části nalezneme nápis v němčině, jenž je tvořen minuskulou a kapitálou. Nápisové části jsou navíc ohraničeny reliéfními, respektive jemně rytými ozdobnými liniemi.

Přepis:

פה טמון
איש חמודות הלך נכחות
רא אלוהים כל ימי חייו
צדיק בכל דרכיו וחסידי בכל
מעשיו ה"ה כ"ה שמועל
אהרון פיק הלוי ז"ל אשר
גוע לדאבון משפחתו ודוב
אחיו ביום ו ע'ש'ק' יז לחדש
מרחשו ונקבר בכבוד גדול מ'
א יט לחדש הנכד תרכז ל'
ת'נ'צ'ב'ה'
hier ruhet
SAMUEL A. PICK
starb am 25. Okt. 1866
in 66. Lebensjahre
RUHE SEINER ASCHE

Překlad:

Zde je pohřben
Muž vzácností, chodil v přímotech,
a byl bohabojný po všechny dny svého života.
Byl spravedlivý na všech svých cestách a vlídný v každém
svém skutku tento vážený pan Šemuel
Aharon Pick ha-levi, blažené paměti, který
zesnul k zármutku své rodiny a stesku
svých bratrů v pátek, v předvečer svatého šabatu, 17. dne měsíce
marchešvanu a byl pohřben s velkou poctou
v neděli 19. dne uvedeného měsíce (roku) 627 dle malého počtu.
Nechť je jeho duše pojata do svazku věčného života.

Zde odpočívá
Samuel A. Pick
zemřel 25. října 1866
ve věku 66 let
Pokoj popeli jeho.

010 Náhrobek Judity Munk

Ze země vyvrácen stéla z neleštěné žuly, zakončená karnýzovým obloukem s rytým hebrejsko-německý nápisem. V hebrejské části je užito kvadrátní písmo, v německé části nápisu pak kapitála a polokurzivní minuskula. Drobný ozdobný prvek se nachází na konci hebrejského nápisu, před závěrečnou formulí.

Přepis:

נפטרה ביום ע'ש'ק' כא אדר שני ונקברה ביום
א כג אדר ש' תרמג לפ'
פ"ט

זאת המצבה תהי לעדה ולמזכרה
שפה שוכנה מ' יהודס אשת כ"ה
שמועל מונק ז"ל מפרשעסטולק
הלכה בדרך ישרה כל ימי חייה
עד יום מותה להיעלמה בשם טוב
בארץ חיים
ת'נ'צ'ב'ה'

*Hier ruht in Gott
die Hülle der Frau
JUDITA MUNK²³⁾
Sie starb den 30. März 1883
FRIEDE IHRER ASCHE*

Překlad:

Zemřela v předvečer svatého šabatu, 21. adaru druhého a byla pohřbena v pondělí 23. adaru roku 643 dle malého počtu.

Zde je pohřbena

Tento náhrobek necht' svědčí a připomíná,
že zde přebývá paní Jehudis,²⁴⁾ manželka váženého pana
Šemuela Munka, blažené paměti, z Přestavlk.

Chodila po cestě přímé po všechny dny svého života
až do své smrti. A proto byla jistě přivedena v dobrém jménu
do země živých.

Necht' je její duše pojata do svazku věčného života.

23) Pohřeb paní Judity Munk se konal 1. dubna 1883. NA, fond: HBMA, 1784-1949 (1960), inv. č. 1723, fol. 55.

24) Podoba jména je doplněna podle článku V. Žáčka. Žáček, Václav: Studie k vývoji židovských jmen osobních v nové době. In: Ročenka Společnosti pro dějiny Židů v Československé republice, Praha 1936, s. 293.

012 Náhrobek Evy Fuchsové

Silně poškozený pískovcový náhrobek novodobého typu. Hebrejsko český nápis je proveden kvadrátním písmem a minuskulou. Jméno zemřelé bylo vyryto minuskulou s prvky fraktury.

Přepis:

[פ"ט]
[.....]
יקרה [ח--]
אשת החב' חזקיהו
פוכס שהלכה
לעולמה בשם טוב
ביום ג אלול תרמג
ת'נ'צ'ב'ה'
Zde odpočívá
paní
Eva
Fuchsová²⁵⁾
rodem Adlerová
zemřela 10. srpna 1893
Budiž jí země lehká

Překlad hebrejské části:

Zde je pohřbena
[.....]
vzácná [----]
manželka pana Chizkijahu
Fuchse, která odešla
na svou věčnost v dobrém jménu
dne 3. elulu [roku] 653 [dle malého počtu]
Nechť je její duše přijata do svazku věčného života.

25) Paní Eva Fuchsová zemřela ve věku 81 let a byla pohřbena 12. srpna 1893. NA, fond: HBMA, 1784-1949 (1960), inv. č. 1723, fol. 76.

017 Náhrobky Emilie a Adolfa Herrmannových

Novodobé náhrobky manželů Herrmannových z leštěné žuly jsou postaveny vedle sebe nad jedním dvojhrobem, který byl dříve ohraničen litinovým plůtkem, z něhož dnes zbyla jen část. V rytých německých nápisech na obou pomnicích převažuje kapitála, ovšem vyskytuje se zde i minuskula.

Přepis:
Hier ruht Frau
EMILIE
HERRMANN²⁶⁾
MUD^{RS} GATTIN
GEBOREN 21. NOVEMBER
1865
GESTORBEN 30. SEPTEMBER
1894
FRIEDE IHRER ASCHE!

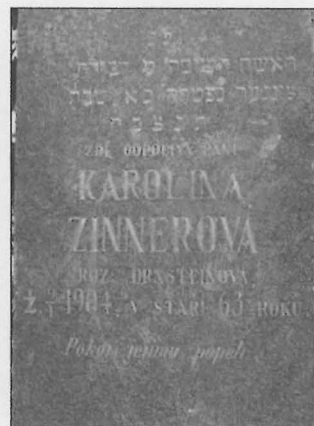
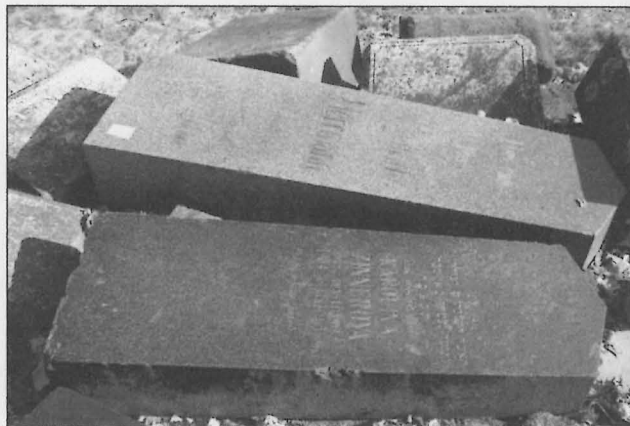

Přepis:
Hier ruht Herr
MUD^R ADOLF
HERRMANN
BAHNARZT IN CHOTZEN
GEBOREN IN 14. JULI
1849
GESTORBEN 28. FEBRUAR
1899
FRIEDE SEINER ASCHE!

26) Paní Emilie Herrmann byla pohřbena dne 2. října 1894. NA, fond: HBMA, 1784-1949 (1960), inv. č. 1723, fol. 67.

018 Náhrobek Karoliny Zinnerové

Povalený novodobý náhrobek z černé švédské žuly. Trochu netypický je výskyt hebrejštiny v nápise z počátku 20. století v rytém hebrejsko-českém nápise, který je proveden kvadrátním písmem, kapitálou a polokurzivní minuskulou.²⁷⁾ Zajímavé je také uvedení dvojí podoby vlastního jména, hebrejského Debora a českého Karolina.

Přepis:

פ"נ
האשה חשובה מ' דבורה
צינער נפטרה כא טבת
ת'נ'צ'ב'ה'
ZDE ODPOČÍVÁ
KAROLINA ZINNEROVÁ
ROZ. ORNSTEINOVÁ, Z. 21. 1904, V STÁŘÍ 63 ROKŮ.
Pokoj jejímu popeli

Překlad:

Zde je pohřbena
žena vzácná paní Debora
Zinner. Zemřela 21. tevetu²⁸⁾

Nechť je její duše pojata do svazku věčného života!

27) Hebrejštiny se sice na náhrobcích užívala i později, ale v Přestavilkách působí hebrejský nápis na tomto novodobém pomníku atypicky, zvláště když na dalších novodobých náhrobcích se hebrejštiny nevyskytuje.

28) U hebrejské části nápisu je také neobvyklá tím, že v ní není uveden rok úmrtí, ale pouze den a měsíc.

026 Náhrobek Anny Freund

Mramorový náhrobek v podobě tradiční židovské stély. Nápis je proveden rytým hebrejským kvadrátním písmem, německá část pak minuskulou. Stéla není nijak výrazně vyzdobena. Německé veršičky v dolní části stély obsahují akrostich se jménem Anna.

Přepis:

פ"ט

הגלה פריינד מסלאטנאן
י"ג ביום ה ט כסלו תרמ"א

Hier ruht ANNA FREUND aus Slatiňan
gestorben am 1. Dezember 1881
Friede ihrer Asche!

Ach zu schmerzlich war für uns Dein Scheiden
Nur zu bitter Dein zu früher Tod
Nun bist Du befreit von Leiden
Auch von jeder Erdennoth.

Překlad:

Hanela Freund ze Slatiňan
den jejího odchodu je čtvrtek 9. kislevu [roku] 642 dle malého počtu.
Zde odpočívá Anna Freund²⁹⁾ ze Slatiňan
zemřela 1. prosince 1881
Pokoj popeli jejímu!

Ach, tuze bolestivé bylo pro nás Tvé odloučení
Jen příliš hořká zůstala Tvá, velmi brzká smrt
Nyní jsi osvobozena od utrpení
A také od každé zemské tíže

29) Anna Freund, dcera Moritze Freunda ze Slatiňan zemřela ve věku necelých dvou let a byla pohřbena dne 4.12. 1881. Je zvláštní jak velký náhrobek byl postaven nad hrobem tak malého dítěte. NA, fond: HBMA, 1784 -1949 (1960), inv. č. 1723, fol. 53.

3.3. Zájezdec

Stručná historie židovského osídlení

Obec Zájezdec se nalézá asi 15 km jihozápadně od Chrudimi. Nejstarší zmínka o obci pochází z roku 1318. Tehdy osada spadala do majetku rodiny Talacků. Roku 1624 je uváděn jako majitel vsi Jindřich Bořek Hradecký. Dalším majitelem se stal roku 1628 Jáchym Zumr a roku 1749 hradecký biskup Jan Josef Vratislav z Mitrovic, který ves koupil od rytíře Haugvice z Biskupic.¹⁾ Od té doby byla obec Zájezdec v držení královehradeckých biskupů, kteří měli na zámku v nedaleké Chrasti své letní sídlo.

Počátek místního židovského osídlení spadá do doby před rokem 1724.²⁾ Soupis z roku 1724 totiž uvádí přítomnost 89 židů v obci.³⁾ Židé tehdy tvořili asi třetinu veškerého obyvatelstva vsi. Později počet židovských obyvatel mírně klesal, v roce 1783 zde žilo 58 židů.⁴⁾ Soupis židovských rodin v Čechách zaznamenává 23 rodin,⁵⁾ které celkem čítají 92 osob.⁶⁾ V roce 1837 žilo v obci 31 židovských rodin ve 20 domech.⁷⁾

Pravděpodobně v první polovině 18. století zde byla, podobně jako v sousedních Přestavlkách, zřízena židovská náboženská obec. V roce 1845 byla v Zájedci na místě starší modlitebny vystavěna empírová synagoga podle plánů stavitele Tomáška z Chrudimi. Stavba, kterou provedl řezník, hostinský a podnikatel staveb pan Vavroušek z Hrochova Týnce,⁸⁾ se však nedochovala, neboť byla i s vnitřním vybavením prodána v únoru roku 1925 staviteli z Chrasti Josefu Šárovi⁹⁾ a následně zbořena.¹⁰⁾ V letech 1860-1870 zde fungovala židovská škola. Zdejší židovská náboženská obec byla zrušena na základě zákona z roku 1890 a poté přešla pod židovskou náboženskou obec v Heřmanově Městci.

1) ŠÁDA, F.: *Archiv obcí okresu chrudimského – Sdružený inventář, III. díl*. Chrudim 1978, s. 534.

2) HEŘMAN, J.: *Židovské hřbitovy v Čechách a na Moravě*. Praha 1980, s. 29.

3) SANDER, R.: *Počty židů v Čechách v 18. a na počátku 19. století*. In: SAP 2/2002, s. 552.

4) Tamtéž, s. 552.

5) KOLEKTIV AUTORŮ: *Soupis židovských rodin v Čechách z roku 1793* (ed.), IV., Chrudimský kraj, Plzeňský kraj, Žatecký kraj, Hradecký kraj. Praha 2004, s. 77.

6) SANDER, R.: *Počty židů v Čechách v 18. a na počátku 19. století*. In: SAP 2/2002, s. 552.

7) ŠÁDA, F.: *Archiv obcí okresu chrudimského – Sdružený inventář, III. díl*. Chrudim 1978, s. 534.

8) ŠTĚPÁN, L. a kol.: *Chrudimsko – ztracené i zachráněné poklady*. Chrudim 2003, s. 115.

9) Podle dopisu starosty náboženské obce v Heřmanově Městci Alfreda Falka z 22.2. 1925 tehdejšímu „kostelnímu“ starostovi v Zájedci Ottu Schmidlovi je vyjmenován inventář liturgických předmětů, které měli být taktéž prodány. Jednalo se o: „... 2 Thory, 2 záclony pro skříň na Thory, 2 deky na stůl, 2 pláště na Thory, 2 velké okrasy, které se navrch Thory věšeli, 4 nastavky na thory, 2 ukazovače, 1 lampa pro věčné světlo, 1 sedmiramenný svícen...“ ŽMP – archiv, fond: Heřmanův Městec, 1643-1940, (přidružená obec Zájezdec), poř. č. 79, sign. 28 824.

10) FIEDLER, J.: *Židovské památky v Čechách a na Moravě*. Praha 1992, s. 76.

Židovský hřbitov – minulost a současnost

Hřbitov lichoběžníkového tvaru leží na severním okraji vsi, v mírné stráni svažující se k potoku Ležák. Přesná doba založení není známa, hřbitov byl patrně založen v souvislosti s rozšířením zdejšího židovského osídlení někdy kolem poloviny 18. století. Původní hřbitov měl menší rozlohu a zaujímal severní, mírně nadpoloviční část hřbitova současného. Stará márnice, již se vcházelo na hřbitov, se nacházela v jeho jihozápadní části a hřbitov ohrazovala kamenná zeď. V osmdesátých letech 19. století došlo k rozšíření hřbitova do současné podoby. Čtvrtého září roku 1882 byl c. k. okresním hejtmánstvím schválen návrh na rozšíření hřbitova a postavení nové márnice. Návrh provedl mistr zednický z Chrasti Václav Pargásek.¹¹⁾ Nová márnice byla vystavěna z nahrubo otesaných kamenů v jihovýchodní části rozšířeného hřbitova. Novou část hřbitova obklopovala zeď z cihel. Stará márnice a jižní zeď starého hřbitova byly pravděpodobně již tehdy zcela zbořeny, neboť dnes po nich nezůstaly žádné známky. Západní, níže položená část hřbitova pak byla zvýšena asi metrovou navážkou.

V souvislosti s úbytkem židovského obyvatelstva, zejména po zániku židovské náboženské obce v Zájedci, se přestával hřbitově tak hojně využívat a též údržba ze strany pozůstalých nebyla řádná. Navíc byl hřbitov značně poškozen vichřicí ze 6. srpna roku 1906, jež pobořila obvodní zeď a pokácela a zničila mnoho náhrobků. Opravu hřbitova po této kalamitě provedl následujícího roku chrastický stavitel Josef Šťoviček¹²⁾.

Ve dvacátých letech minulého století se správcem hřbitova stal pan Rudolf Ohrstein ze Zájedce, který provozoval průmysl ručního vyšívání.¹³⁾ Představenstvo zájezdecké obce mu ohledně správy hřbitova ukládalo tyto povinnosti: „... *Současně Vám potvrzujeme a běžeme na vědomí, že až do odvolání ponecháte si klíče od Zájeddeckého hřbitova v uschování a že tyto propůjčíte, kdykoliv toho bude třeba návštěvníkům hřbitova. Jste povinen udržovati hřbitov v nejlepším pořádku, cesty dávat upravovati, udržovati čistotu zvláště v budově před hřbitovem a opatrovati celkem hřbitov před cizími živly, jimiž by jakákoliv škoda mohla povstati, to vše na svůj náklad a obdržíte za to zdarma trávu ze hřbitova. ...*“¹⁴⁾ I přes drobné opravy, které spočívaly v opravení cest, zednických pracích a opravě střechy a obílení márnice, bylo hřbitov podle názoru představenstva nutno celkově

11) ŽMP – archiv, fond: Heřmanův Městec, 1643-1940, (přidružená obec Zájedec), poř. č. 79, sign. 28 824.

12) Tamtéž.

13) ŽMP – archiv, fond: Heřmanův Městec 1643-1940, (přidružené obce Zájedec a Přestavky), poř. č. 80, sign. 28 807.

14) ŽMP – archiv, fond: Heřmanův Městec, 1643-1940, (přidružená obec Zájedec), poř. č. 79, sign. 28 824.

opravit. Velká oprava byla plánována na jaro roku 1921. Odhadovaný rozpočet na opravu hřbitova a kostela (synagogy) činil 4000 – 5000 korun. Na opravu přispívali místní židé i jednotlivci z velmi vzdálených měst (Lipsko, Praha, Ústí nad Labem, Jablonec nad Nisou).¹⁵⁾ Ovšem oprava hřbitova tehdy neproběhla a nová diskuse o celkové opravě hřbitova byla otevřena o čtyři roky později. Návrh rozpočtu výloh na opravu hřbitova a márnice předložil roku 1925 stavitel Josef Šár z Chrasti. Opravy se týkaly vyspárování zdí a jejich vyspravení cihlami, zvýšení severní a východní zdi, vystavění zcela nové zdi v délce asi 3 m a zasazení tašek do střechy márnice a jejího obílení. Celková částka na opravu zdi a márnice činila 5 636 Kč 49 hal.¹⁶⁾ Pro opravu měly být použity peníze z fondu pro udržování hřbitova v Zájezdci¹⁷⁾, který byl zřízen v rámci účtu Náboženské obce v Heřmanově Městci u Městské spořitelny, zde bylo mj. uloženo i 4500 Kč z prodeje synagogy. Představenstvo zájezdecké obce návrh rozpočtu schválilo, avšak představenstvo náboženské obce v Heřmanově Městci, pod kterou Zájezdec spadal, s opravou hřbitova v takovém rozsahu nesouhlasilo.¹⁸⁾ Proto zájezdečtí posílali do Heřmanova Městece dopisy, v nichž vznášeli nejrůznější argumenty pro opravu hřbitova: „...*Současně Vás upozorňujeme, že hřbitov není tak v pořádku, jak myslíte, bude letos nutná oprava celé fronty zdi, popřípadě bude musit zeď býti nová a mnohem vyšší, ježto za jedno máme obavu, že spadne poněvadž jest tak schátralá a za druhé nízká, takže jest často přelézána a pomníky poškozovány a hřbitov často zpustošen. ... Všechny tyto opravy jsou velmi nutné, budou musiti býti provedeny ještě letos a náklad dosti značný. – Nebude-li oprava důkladná, tedy doufám, že později ještě náklad na ní se mnohem zvětší. Obnos, který bude zapotřebí Vám předem oznámíme.*“, nebo z dalšího dopisu: „*Podotýkám opětně, že opravy tyto jsou velice nutné a neprovedou-li se, že spadnou všechny zdi, neboť zvláště zepředu zvýšením zdi jest zapotřebí zameziti přístup žvlům nepovolaným, ježto dějí se u hřbitova zájezdeckého nepořádky a škody na všech hrobech. Všechny body uvedené v rozpočtu jsou nutny. Rozpočet jest dělán od stavitele velice solidního a jest vzat nejnižší cifrou.*“, či z jiného dopisu: „... *celá oprava hřbitova jest velice nutná a bude-li provedena přesně dle rozpočtu, bude pak pokoj s tím na padesát let, jinak budou museti býti opravy*

---

15) Tamtéž.

16) ŽMP – archiv, fond: Heřmanův Městec, 1643-1940, (přidružené obce Zájezdec a Přestavlky), poř. č. 80, sign. 28 807.

17) Přesný účel fondu byl představenstvem náboženské obce v Heřmanově městci definován takto: „...*S fondem se musí opatrně zacházeti a mohou se jen skutečně nutné opravy podniknouti, neboť musí tento fond po léta potrvati a nesmíme jim hazardovati, aby nebyl za nějaký čas vyčerpán a nebylo by pak z čeho opravy skutečně nutné hraditi. Opakujeme že fond bude jen pro udržování Vašeho hřbitova v Zájezdci upotřeben a že naše obec nikdy z tohoto zisk míti nechce a nebude.*“ ŽMP – archiv, fond: Heřmanův Městec 1643-1940, (přidružená obec Zájezdec), poř. č. 79, sign. 28 824.

18) Viz dopis v příloze.

každým rokem, takže se výlohy na hřbitově ještě zdraží, než jak rozpočet vykazuje. .... Upozorňujeme zdvořile, že v případě, že na to nepřistoupíte, že nebereme žádnou odpovědnost za zpusťování hřbitova, ... Nebudou-li opravy provedeny ihned radikálně, tedy vyčerpá se fond určitě postupně a bude zapotřebí daleko většího, než jak rozpočet vykazuje.“¹⁹⁾ Přes četné intervence hřbitov chátral až do současnosti.

Místní hřbitov využívali především židé ze Zájezdce a sousedních Přestavlky. Ovšem byli sem pohřbíváni i židovští obyvatelé z okolních, více či méně vzdálených vesnic. Mezi tyto obce patřily: Dašice, Hlinsko, Holice, Hrochův Týnec, Choceň, Chroustovice, Chrudim, Kočí, Krouna, Krupín, Libanice, Medlešice, Miřetice, Mnětice, Morašice, Nasavrky, Ostrov, Polička, Prachovice, Pustá Kamenice²⁰⁾, Rosice, Řestoky, Slatiňany, Slepotice, Svídnice, Svatka, Trojovice, Vejvanovice, Velké Bíteš, Zaječice, Záboř, Zámorsk a hojně také z nedalekého města Chrast.²¹⁾ Poslední pohřby se zde konaly přibližně v první třetině 20. století.²²⁾ Podle matrik zemřelých zde bylo pohřbeno v letech 1806 – 1838 48 osob, 109 osob pak mezi lety 1839 – 1856 a konečně mezi lety 1875 – 1895 bylo v Zájezdci pochováno 106 osob.²³⁾

Nynější rozloha hřbitova činí 2223 m².²⁴⁾ V současné době můžeme na již značně zdevastovaném pohřebišti vidět kolem šedesáti zachovalých stojících náhrobků. Pocházejí převážně z druhé poloviny 19. a první třetiny 20. století. Ostatní náhrobky jsou buď povaleny, hlavně velké novodobé náhrobní kameny, nebo z nich zůstaly pouze fragmenty, nejčastěji podstavce, několik hrobů označují již jen obrubníky. Některé náhrobky nebo jejich zbytky jsou pak opřeny o zeď na severní straně hřbitova. Na hřbitově většinou nalezneme tradiční pískovcové, mramorové i žulové židovské stély, ale jsou zde zastoupeny i novodobé pomníky z leštěné i neleštěné žuly. Některé novodobé náhrobky mají před sebou obrubníky či litinová ohrazení. Též se zde vyskytují asymetrické stély, typické pro oblast východních Čech.

Nápisy jsou psány převážně v hebrejštině, dále se vyskytuje kombinace hebrejštiny a němčiny, čeština i latina. Co se týče písma, je užito hebrejského kvadrátního písma, kapitály, minuskuly a v jednom případě i minuskuly s prvky fraktury. Některé náhrobky se vyznačují nádhernými ozdobnými prvky, které zobrazují hlavně rostlinné motivy a symboly.

19) Dopisy představenstva obce v Zájezdci do Heřmanova Městce. ŽMP – archiv, fond: Heřmanův Městec, 1643-1940, (přidružená obec Zájezdec), poř. č. 79, sign. 28 824.

20) Wüst Kamenitz.

21) Židé z Chrasti také často využívali židovský hřbitov v Hroubovicích, který byl založen přibližně ve stejné době a nachází se od Chrasti stejně daleko jako hřbitov z Zájezdce.

22) EHL, P., PAŘÍK, A., FIEDLER, J.: *Staré židovské hřbitovy Čech a Moravy*. Praha 1991, s. 173.

23) NA, fond: HBMa, 1784-1949 (1960), inv. č. 1721, 1722, 1723.

24) HEŘMAN, J.: *Židovské hřbitovy v Čechách a na Moravě*. Praha 1980, s. 29.

Ze symbolů jsou zastoupeny levitské konvice, ruce kohenů, palmy nebo vějíře. Řady hrobů jsou orientovány ve směru jih – sever, náhrobní nápisy jsou obráceny k východu.

Značně zdevastovaná je i hřbitovní zeď. Poměrně dobře zachovaná je pouze na severní a jižní straně. Na západní straně zmizela úplně a nahrazují ji keře. Na východní straně je pak značně pobožené torzo cihlové zdi, v němž lze nalézt i části zničených náhrobků. Dodnes dochovaná márnice slouží jako stodola.

V současnosti nejstarší dochované datovatelné torzo náhrobku pochází z roku 1769, nejstarší čitelná stéla pak patří Jaakovu ben Jehošuvovi, jenž spadá do roku 1789 a nejmladší je náhrobek pana Gustava Schmidla z roku 1919.

Registr náhrobků

číslo fotografie	Příjmení	Jméno	Manžel	Bydliště	Datum úmrtí
001 - 003	torza				
004	<i>Seiner</i>	<i>Františka</i>	<i>Hynek (Ignaz) Seiner</i>	<i>Krupín</i>	<i>6.3. 1895</i>
005 - 006	obtížně čitelné stély				
007	<i>Wohryzek</i>	<i>Sara Hanela</i>	<i>Beer Wohryzek</i>	-	<i>11.12. 1834</i>
008	<i>Seiner</i>	<i>Hynek (Ignaz)</i>	-	<i>Krupín</i>	<i>14.7. 1895</i>
009 - 012	torza				
013	obtížně čitelná stéla				
014	<i>Spazier</i>	<i>Kile</i>	<i>Lipman Hirsch Spazier</i>	<i>Měřetice</i>	<i>19.1. 1832</i>
015	torzo				
016	nečitelný				
017	<i>ben Josef?</i>	<i>Volf</i>	<i>Josef? /otec/</i>	-	<i>29.10. 1836</i>
018	<i>ben Josef ha-Levi</i>	<i>Moše</i>	<i>Josef ha-Levi /otec/</i>	<i>Měřetice</i>	
019	<i>ben Jehošua</i>	<i>Jaakov</i>	<i>Jehošua /otec/</i>	-	<i>29.4. 1789</i>
020	<i>ha-Kohen</i>	<i>Elezar</i>	-	-	<i>15.1. 1836</i>
021 - 024	torza				
025	<i>Klein</i>	<i>Sara</i>	<i>Hermann Klein</i>	<i>Zájezdec</i>	<i>27.10. 1896</i>
026	<i>Klein</i>	<i>Hermann</i>	-	<i>Zájezdec</i>	<i>12.9. 1888</i>
027	torzo				
028	?	<i>Reuben</i>			<i>1840</i>
029	nečitelná stéla				
030	?	?		?	<i>15.6. 1828</i>
031 - 033	torza				
034	obtížně čitelná stéla				
035	torzo				
036	<i>Wohrizek</i>	<i>Elias</i>		<i>Chrast</i>	<i>22.12. 1880</i>
037	<i>Kohn</i>				?
038	<i>Kohn</i>	<i>Rosalia</i>			<i>30.?. 185?</i>
039	<i>Taussig</i>	<i>Josef</i>	<i>Moše Leib Taussig /otec/</i>	<i>Pustá Kamenice</i>	<i>19.5. 1851</i>
040	<i>Hermann</i>	<i>Gabriel</i>			<i>29.3. 1840</i>
041	<i>Löwenstein</i>	<i>Samuel</i>	<i>Gabriel Löwenstein</i>	<i>Meziříčí</i>	<i>5.10. 1844</i>
042	obtížně čitelná stéla				
043	?	<i>Chajim</i>			
044 - 045	torza				
046	<i>Eisenhornová</i>	<i>Rosalie</i>	<i>Iserl Tausig /otec/</i>	-	<i>10.10. 1901</i>
047 - 049	torza				

050	Tausig	Abraham	-	Prachovice	12.3. 1883
051	Schmidl	Gustav	-	Chrast	4.3. 1919
052	náhrobek textem k zemi				
053 - 056	obtížně čitelné stély				
057	torzo				
058	?	Tobias			30.5. 1866
059	nečitelná stéla, zakryta jiným kamenem				
060		Rachel			
061	obtížně čitelná stéla				
062	Rosenbach	Marie	Chajim Rosenbach	-	30.5. 1865
063	Tausig	Theresie	?	?	?
064	torzo				
065	Tausig	Maxmilian	Josef Tausig /otec/		12.9. 1868
066	nečitelný				
067 - 069	torza				
070	Herrmann	Fanni	Emanuel Herrmann	Chrudim	3.10. 1878
071 - 72	torza				
073	Fleischer	Markus			13.8. 1874
074	Kleiner	Moises			24.6. 1874
075 - 076	torza				
077	Schmidl	Šalomoun	-	Chrast	11.1. 1912
078 - 083	torza				
084	Wohryzek	Sofie	Michael Wohryzek /otec/	Chrudim	
085	Witz	Vojtěch (Albert)	-	Chrudim	26.3. 1885
086	Schmidl	Anna	Fillip Schmidl	Chrast	3.4. 1889
087	Schmiedl	Phil (Fillip)	-	Chrast	21.6. 1882
088 - 089	torza				
090	náhrobek textem k zemi				
091 - 092	torza				
093	Freund	Johanna	David Freund	Velká Bíteš	21.5. 1876
094	nečitelná stéla				
095	Israel	?	Jaakov Israel?		1872
096 - 097	obtížně čitelné stély				
098 - 099	torza				
100	jméno zakryto				
101	obtížně čitelná stéla				
102	Frankl	Adolf		-	3.1. 1866
103	Frankl	Theresia		-	7.3. 1848
104	obtížně přístupná stéla				

004 Náhrobek Františky Seiner

Novodobý náhrobek, jehož vrchní část je shozena z podstavce. Samotný, dobře zachovaný nástavec s textem má podobu tradiční židovské stély zakončené špicí, v jejíž horní části se nachází reliéf zobrazující čtyřcípou hvězdu, lemovaný ozdobnými gotickými prvky. Ve zbývající části nástavce je nápis v češtině provedený rytým písmem, jméno a bydliště kapitálou a závěrečná formule polokurzívou. Na ostatní text byla použita minuskula.

Přepis:

Zde
odpočívá
FRANTIŠKA SEINER
Z KRUPÍNA
narozena 1830
zemřela 1892²⁵⁾
Spi sladce drahá máti!

25) Františka Seiner, manželka pana Hynka Seiner (viz náhrobek č.008), zemřela na tuberkulosu 6. března 1892. NA, fond: HBMa, 1784-1949 (1960), inv. č. 1723, fol. 74.

007 Náhrobek Sary Hanely Wohryzek

Mramorový náhrobek v podobě tradiční židovské stély. Špicí ukončená stéla tvoří podklad pro plasticky vystupující nápisovou desku, jež připomíná také klasickou stélu, ovšem uzavřenou obloukem. Nápis v hebrejštině je proveden rytým kvadrátním písmem. Náhrobek není nijak vyzdoben.

Přepis:

18??

זאת מצבת

האשה חשובה כפה פרשה לעני
וידה שלחה לאביון עטרת בעלה
ותפארת ביתה נדבת רוח נפש
יקרה מרת שרה הנלה אשת
כ' [...] בער וואהריזעק הלכה
לעולמה ונקברה בשם טוב ביום
ט כסלו בשנת תקצה לפ"ק
ת'ניצ'ביה'

Překlad:

Náhrobek tento (patří)
ženě vzácné, dlaň měla otevřenou pro utištěného
a ruku svou vztahovala k ubožákovi.²⁶⁾ (Byla) korunou svého manžela
a ozdobou svého domu s ochotou v nitru, duše
drahá paní Sara Hanela, manželka
pana [...] Beera Wohryzka, odešla
na svou věčnost a byla pohřbena v dobrém jménu dne
9. kislevu roku 595 dle malého počtu.²⁷⁾

Nechť je její duše pojata do svazku věčného života.

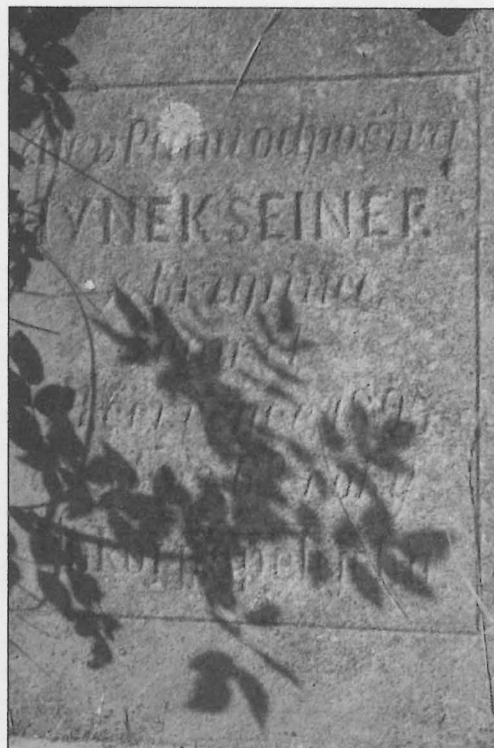
26) Srov. Př 31, 20. Oddíl 31. kapitoly knihy Přísloví se týká chvály statečné ženy.

27) Hebrejské datum odpovídá 11. prosinci 1834.

008 Náhrobek Hynka Seiner

Povalený náhrobek typologicky shodný s náhrobkem paní Františky Seiner (s. 48) ve své horní partii ozdobený reliéfem osmicípé hvězdy. Nápis je proveden rytým písmem; polokurzívou, jméno kapitálou a závěrečná formule minuskulou.

Přepis:

Zde v Pánu odpočívá
HYNEK SEINER²⁸⁾
z Krupína
zemřel
14. července 1895
ve stáří 63 roky
Pokoj popeli jeho!

28) Hynek Seiner, obchodník z Krupína, byl pohřben 17. července 1895 a je uveden v matrice zemřelých pod latinizujícím jménem Ignatz. NA, fond: HBMA, 1784-1949 (1960), inv. č. 1723, fol. 75. Otázkou zůstává původní umístění náhrobku, respektive jeho manželky, paní Františky Seiner (viz č. 004). Dalo by se předpokládat, že náhrobky manželů Seinerových se budou nacházet hned vedle sebe, popř. vzhledem k tomu, že zemřeli nedlouho po sobě (březen a červenec 1895), jim bude vystavěn dvojnáhrobek. Je tedy zřejmé, že náhrobek paní Seiner byl postaven nedlouho po její smrti (někdy bylo zvykem stavět náhrobky až na první výročí úmrtí osoby) a také to, že náhrobky, které se sice nalézají nedaleko od sebe, nejsou na svých původních místech, zvláště část náhrobku paní Seiner.

014 Náhrobek Kile Spazier

Vápencový náhrobek v podobě tradiční židovské stély zakončené obloukem. Hebrejský nápis je proveden inverzně reliéfním kvadrátním písmem. Pod hebrejským textem je minuskulou ryté latinské slovo anno s příslušným rokem. Stéla nemá žádnou výzdobu.

Přepis:

פ"ט
ונקברה בש"ט' ביום ה שבט יז' ש'
תקצב
אשה כשרה הלכה
בדרך ישרה ת כאמנו
שדה ה' ה' הא' ח' מרת
קילה אשת כ' ליפמן
הרש שפאציר ז"ל
ת'נ'צ'ב'ה'
Anno 1832

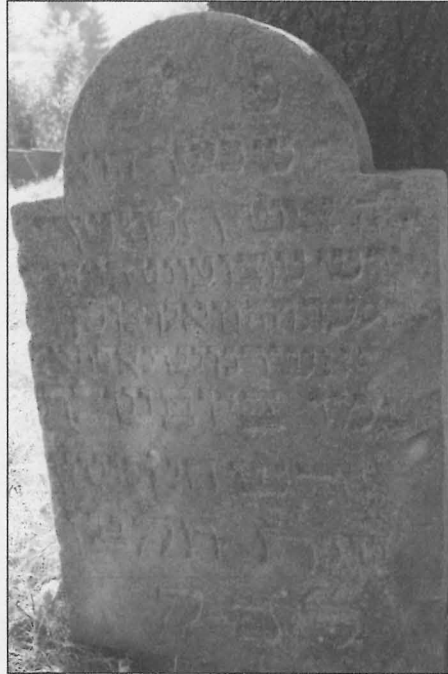
Překlad:

Zde je pohřbena
A byla pohřbena v dobrém jménu ve čtvrtek 17. švatu, roku
592 [malého počtu].²⁹⁾
žena čistá, chodila
po cestě přímé jako matka naše,
dáma?, byla ženou vzácnou paní
Kile, manželka pana Lipmana
Hirsche Spaziera, blažené paměti.
Nechť je její duše pojata do svazku věčného života.
Rok 1832

29) Hebrejské datum odpovídá 19. lednu 1832.

017 Náhrobek Wolfa ben Josefa

Prostá pískovcová stéla s členitým zakončením. Plošně ryté hebrejské kvadrátní písmo se směrem dolů zvětšuje. Náhrobek není nijak ozdoben.

Přepis:

פ"נ
איש כשר האו
[הי]ה איש תם וישר
[...ש טוב ועושה הצדקה
[..לעת ה'ה' וואלף בן כ"ה
[יוס]ף אשר גוע ונאסף
עמיו ביום שבת
קודש חי חשון
שנת תקצז
לפ"ק
ת'נ'צ'ב'ה'

Překlad:

Zde je pohřben
muž čistý, on
byl mužem zbožným a přímým
[...] dobro a konal spravedlivé skutky
[..] totiž pan Wolf, syn pana
Josefa?, který zesnul a byl připojen
ke svému lidu³⁰⁾ v den šabatu svatého
svatého 18. chešvanu
roku 597³¹⁾
dle malého počtu.

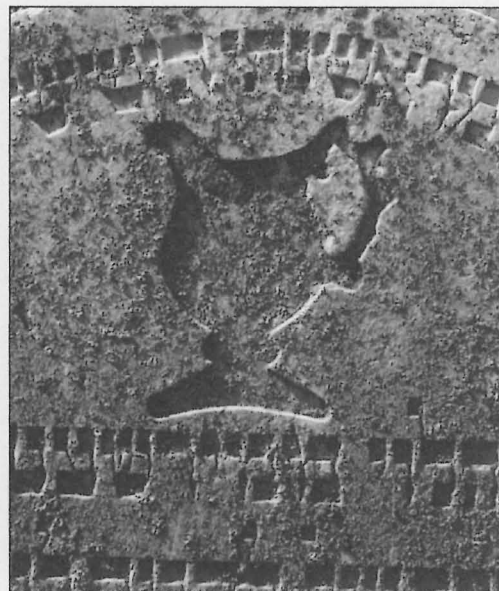
Nechť je jeho duše pojata do svazku věčného života.

30) Srov. např. Gn 49, 33.

31) Hebrejské datum odpovídá 29. říjnu 1836.

018 Náhrobek Mošeho ben Josefa ha-levi

Tradiční židovská mramorová stéla zakončená obloukem. Hebrejský nápis je proveden v reliéfním kvadrátním písmu. V obloukové části se nachází symbol levitské konvice. Zde je, oproti častějšímu zvyku psát dataci na začátku, datum úmrtí uvedeno na konci nápisu.

Přepis:

האבן הזאת אשר מראשותי הישיש כ"ה משה בן
יוסף הלוי ממירשעטיץ
נמצב ארצה לזכר עולם להגיד לעובר דרך פה
כי האיש הזה הי ה איש חמודות הולך בישרו ירא
השם וסר מרע ביתו היה פתוח לעניים ואביונים
ויפתח את ידו לפושטי ידיהם כנדיבה לבו הנכון ואין
איש שבריקם מפניו ויעש את הטוב ואת הישר בעיני
השם כל ימי היותו על האדמה הזאת ויגוע וימת אחרי
סבלו יסורים קשים ונאמנים ימים רבים אשר הכניע את
נפשו היקרה לקראתם לשאת אותם באהבה ויסאף
[-----]

Překlad:

Kámen tento, který v záhlaví kmeta, váženého pana Mošeho syna Josefa ha-levi z Miřetic

byl postaven do země pro připomínku věčnou, aby oznamoval přicházejícímu cestou sem že, tento muž byl mužem vzácným Bohu³²⁾ chodil se svou upřímností, byl bohabojný před Hospodinem a odchyloval se od zla. Jeho dům byl otevřen pro nešťastné a chudáky a otvíral svou dlaň pro ty, jenž měli holé ruce, (i) když bylo zdeptáno³³⁾ jeho neochvějné srdce a nebyl muž, který by je od toho zachránil. A konal dobře a bezelstně v očích Hospodinových po všechny dny svého bytí na zemi této. A byl unaven a zemřel po robotě těžce dopadající³⁴⁾ a jistě byly mnohé dny, které zkušily jeho duši drahocennou. Navzdory tomu do výšin oněch s láskou se odebral [-----]³⁵⁾

32) Srov. Da 9, 23.

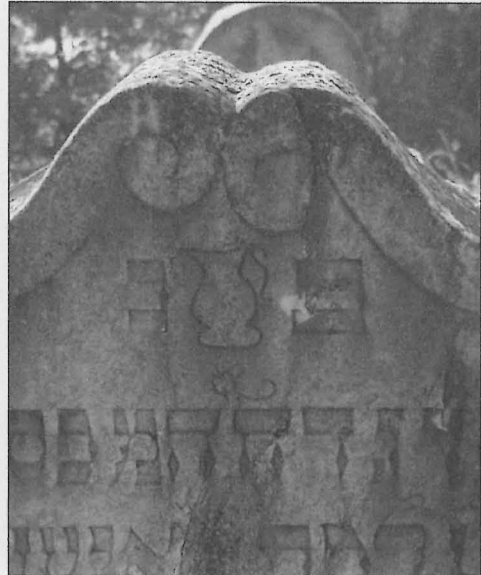
33) Srov. Ž 38, 9.

34) Srov. Iz 10, 27.

35) Řádky ukryté pod vrstvou zeminy pravděpodobně obsahují datum úmrtí.

019 Náhrobek Ja'akova ben Jehošui

Mramorová pozdně barokní tradiční stéla zdobená volutovým zakončením. Hebrejský nápis je proveden rytým kvadrátním písmem. Na stéle je zobrazena levitská konvice jako symbol potomka z rodu Levitů.

Přepis:

פ"נ
יום ד ג ד'ח' המפסך
תקמט לפ"ק איש כשר
וישר זקן ושבע ימים
ה'ח' היקר כ' יעקב בן
כ' יהושע ס"ל ז"ל
עסק בגמלת חסדי'
ובמע' טובים [.] ש[.] ז'
ת'נ'צ'ב'ה'

Přepis:

Zde je pohřben
(Zemřel) ve středu 3. dne v měsíci po pesachu
(roku) 549 dle malého počtu.³⁶⁾ Muž vážený
a přímý, starý a sytý dnů
souvěrec vzácný, vážený pan Ja'akov syn
váženého pana Jehošui, knížete levitského, blažené paměti.
Snažil se, aby konal milosrdenství a skutky dobré [...]
Nechť je jeho duše pojata do svazku věčného života.

36) Hebrejské datum odpovídá 29. dubnu 1789.

025 Náhrobek Sáry Klein

Náhrobek z neleštěné žuly v podobě tradiční židovské stély zakončené obloukem. Hebrejsko německý text je proveden rytým kvadrátním písmem, respektive kapitálou a minuskulou. Stélu zdobí reliéf s motivy volut a rostlin, který zabírá téměř polovinu plochy náhrobku.

Přepis:

פ"ט

האשה שרה קליין
הלכה לעולמה יום יז
ונקברה יט מרחשוון תרנז ל'
ת'נ'צ'ב'ה'

Hier ruht unsere vielgeliebte
Mutter Frau
SARA KLEIN

Sie verschied tiefbetrauert von
ihren Kindern am 24. October
1896 im Alter von 78 Jahren
Friede ihrer Ashe!

Překlad:

Zde je pohřbena
žena Sára Klein
odešla na věčnost 17.
a byla pohřbena 19. marchešvanu³⁷⁾ (roku) 657 dle malého počtu.
Nechť je její duše pojata do svazku věčného života.

Zde odpočívá naše přemilá
matka, paní
Sára Klein³⁸⁾
Zesnula, hluboce oplakávána svými dětmi 24. října
1896 ve stáří 78 let.
Pokoj jejímu popeli!

37) Datum pohřbu připadlo na 26. říjen 1896.

38) Paní Sára Klein pocházela z náboženské obce Holice. Hned vedle jejího náhrobku se nachází typologicky shodný náhrobek jejího manžela, Hermana Kleina, který zemřel o 8 let dříve, 12. září 1888. NA, fond: HBMA, 1784-1949 (1960), inv. č. 1723, fol. 62.

036 Náhrobek Eliase Wohryzka

Náhrobek z neleštěné žuly novodobého typu s členitým zakončením. Nástavec náhrobku ukončují tři kruhy, do nichž jsou zasazeny reliéfy ozdobných rostlinných motivů. Hebrejská část nápisu je tvořena rytým kvadrátním písmem, německá část pak kapitálou a minuskulou. Hebrejský text obsahuje akrostich, jenž tvoří jméno Eliahu. Do otvorů v horní části náhrobku byly patrně zasazeny ozdobné nebo symbolické reliéfy.

Přepis:

פ"נ
איש תם וישר כ"ה אליהו וואהריזעק
הלך לעולמו
כ טבת תרמא
לפ"ק

אהב ביתו בלב שלם ואמונה
לשמים נשא כפי ביראה ותבונה
ישר הלך ולא פנה ברעהו
האל לקח אותו לעדן ל [...]הו
וגם ירחם אבלים לנחם
ת'נ'צ'ב'ה'

Hier ruhet in Gott
Elias Wohrizek
geb. 1813 gest. 22. dez. 1880

Překlad:

Zde je pohřben
muž zbožný a přímý, bohobojný pan Eliahu Wohryzek
odešel na svou věčnost
20. tevetu roku 641 dle malého počtu.

Miloval svůj dům celým svým srdcem a s věností.
K nebesům pozdvihoval své dlaně. V bohobojnosti a v myšlenkách
kráčel přímě a neobracel se ke zlu.
A Bůh ho vzal do Edenu, aby ho [...] a také bude milostiv truchlícím aby (je) utišil.

Nechť je jeho duše pojata do svazku věčného života.

039 Náhrobek Josefa Taussiga

Povalená mramorový stéla uzavřená vysokým obloukem. Jméno a hebrejská část nápisu a je provedena reliéfním písmem, německá část pak rytou minuskulou s prvky fraktury a polokurzívou. Německý nápis ve spodní partii náhrobku je rámován rytými ozdobnými prvky.

Přepis:

Hier ruhet
Josef Taussig
aus Wüstkammenitz
Gestorben
am 19. Mai 5611³⁹⁾

נאסף אל עמו ביום ב יז אייר תרי"א
ויגוע ויאסף אל עמיו איש אמונים
הולך בכחות מעשי ידיו אמת וצדקה
הולך תמים פועל צדק האלוף הקצין [י]ן
נדיב לב הר"ר יוסף בן כ"ה משה ליב
טויסיק מקפר וויסט קאממעניטץ הוא
היה י"א דורש טוב ועושה צדקה בכל
עת לפניו יהלך צדקתו לצרור בצרור החיים
בשמתו

Manneskraft und herzensgüte
Gottesfurcht und Edelsinn
Vereint in seinem Gemüthe
Seines Andenkens Immer grün
[.....] [..] werden zu Theil
Sanfte Ruhe und Seelenheil

39) Na náhrobku je i v německém textu uveden rok podle hebrejského datování, který v občanském letopočtu odpovídá roku 1851.

Překlad:

Zde odpočívá
Josef Taussig
z Pusté Kamenice
zemřel
19. května 5 611

Byl připojen ke svému lidu v pondělí 14. íjaru roku 611.
Zesnul a byl připojen ke svému lidu⁴⁰⁾ muž víry.
Chodíval přímě, skutky jeho rukou (byly) spolehlivé a poctivé,
chodíval bezúhonně, prokazoval spravedlnost, aluf a kacin⁴¹⁾
šlechtného srdce pan Josef syn váženého pana Mošeho Leiba
Taussiga ze vsi Pustá Kamenice. On
byl mužem bohobojným, dychtícím po dobru a činícím spravedlnost po celý
čas. Před ním půjde jeho spravedlivé konání, aby byla pojata do života věčného
jeho duše.

Mužská síla a laskavost
bázeň boží a šlechtnost
se spojovaly v jeho nitru
jeho památka bude věčně živá
[.....] k účasti?
na klidném pokoji a spáse duše

---

40) Srov. Gn 49, 33

41) Obě slova aluf i kacin znamenají duchovní vůdce, ovšem ve spojení se užívají jako terminus technicus a značí učeného člověka.

046 Náhrobek Rozálie Einhornové

Novodobý náhrobek z leštěné žuly. S podobným typem náhrobku se můžeme setkat i na křesťanských hřbitovech. Na náhrobku se nenachází žádné ozdobné prvky. Text epitafu je hebrejský a český, provedený rytým kvadrátním hebrejským písmem, respektive kapitálou.

Přepis:

פ"נ
האשה הצנואה מרת ריזל
בת איסרל אשר הלכה
לעולמה ביום ה' כז תשרי תרסב
לפ"ק
ת'נ'צ'ב'ה'
ZDE ODPOČÍVÁ
NAŠE VROUČNĚ MILOVANÁ MATKA
PANÍ
ROZÁLIE EINHORNOVÁ
OVDOV. TAUSSIGOVÁ
ROZENÁ SCHÖNOVÁ
ODEBRALA SE Z TOHOTO ŽIVOTA
OPLAKÁVANÁ OD SVÝCH DÍTEK
DNE 10.ŘÍJNA 1901
VE VĚKU 70 ROKŮ
ODPOČÍVEJ SLADCE!

Překlad hebrejské části:

Zde je pohřbena
žena vzácná paní Rejzl
dcera (pana) Iserla, která odešla
na věčnost ve čtvrtek, 27. tišri (roku) 662
dle malého počtu.

Nechť je její duše pojata do svazku věčného života.

050 Náhrobek Abrahama Tausiga

Mramorová tradiční stéla zakončená obloukem. Nápis je proveden reliéfním, kvadrátním hebrejským písmem, německá část nápisu pak kapitálou a humanistickou minuskulou. V horní partii se vyskytuje jemně rytý symbol palmy.

Přepis:

האישי ישר ונאמן כ"ה אברהם טויסיק נאסף אל עמיו
ביום ג אדר שני תרמג לפ"ק
בזעת אפו אכל לכמו יתן טרף
לביתו וגם הדריך בניו בדרך ישרה
ונאמנה המות פדאהו ממכאביו
ושכרו בשמי שמיה נפשו צ'ב'ה'

Hier ruhet
Abraham Tausig
geb. am 12 März 1793
gestorb. am 12 März 1883
Friede seiner Asche!

Překlad:

Muž přímý a věrný pan Avraham Tausig⁴²⁾, byl připojen ke svému lidu⁴³⁾ dne 4. adaru druhého⁴⁴⁾, (roku) 643 dle malého počtu.

V potu tváře své jedl svůj chléb⁴⁵⁾ a dával potravu svému domu a také vedl své syny po cestě přímé a opravdové. Smrt ho vykoupila od jeho strastí a odměnu v nebesích obdržela jeho duše, kéž je připojena do svazku věčného života

Zde odpočívá
Abraham Tausig
narozen 12. března 1793
zemřel 12. března 1883
Pokoj jeho popeli!

42) Abraham Tausig z Prachovic byl pohřben 15. března 1883. NA, fond: HBMa, 1784-1949 (1960), inv. č. 1723, fol. 55.

43) Srov. např. Gn. 49, 29.

44) V přestupném roce se vkládá měsíc tzv. adar druhý.

45) Srov. Gn. 3, 19.

051 Náhrobek Gustava Schmidla

Novodobý náhrobek z leštěné černé žuly. Hebrejsko český nápis je proveden rytým hebrejským kvadrátním písmem a kapitálou.

Přepis:

פ"נ
האיש תם וישר כה"רר
גבריא שמידל כראסט
אשר היה ראש מקום תפלה בק"ק
הזה י"נ ב אדר שני תרעט לפ"ק
ZDE ODPOČÍVÁ PAN
GUSTAV
SCHMIDL
VELKOOBCHODNÍK V CHRASTI.
ZEMŘEL 4. BŘEZNA 1919.
V 64. ROCE VĚKU SVÉHO

ת'נ'צ'ב'ה'

Překlad hebrejské části:

Zde je pohřben
muž zbožný a přímý, vážený pan
Gavrje Šmidl⁴⁶⁾ Chrast
Který byl představeným synagogy v náboženské obci
této. Zemřel 2. adaru druhého (roku) 678 dle malého počtu.

Nechť je jeho duše pojata do svazku věčného života.

46) Gustav Schmidl byl obchodníkem s obilím a plodinami a s uhlím v malém i velkém. v Chraští. Jeho bratrem byl starosta zájezdecké obce Šalomoun Schmidl.

077 Náhrobek Šalomouna Schmidla

Novodobý žulový pomník typologicky shodný s náhrobkem Gustava Schmidla je značně poškozen, neboť jeho nástavec je shozen z podstavce a částečně pokryt zeminou.

47)

Přepis:

פ"נ
איש אשר היה תם וישר כל
ימי חייו הישיש כ"ה
שלמה שמידל ע"ה
כא טבת תרעב לפ"ק

ZDE ODPOČÍVÁ PAN
ŠALOMOUN
SCHMIDL
VELKOOBCHODNÍK A DLOUHOLETÝ
STAROSTA ISR. NÁB. OBCE Z CHRASTI
ZEMŘEL 11.1.1912 V STÁŘÍ 62 R.
BUDIŽ JEMU ZEMĚ LEHKÁ !

ת'נ'צ'ב'ה'

Překlad hebrejské části:

Zde je pohřben
muž, který byl zbožný a přímý po všechny
dny svého života. Kmet, pan
Šelomo Schmidl,⁴⁸⁾ necht' odpočívá v pokoji
21. tevet (roku) 672 dle malého počtu.
Kéž je jeho duše pojata do svazku věčného života.

47) Převzato z GOLD, H. : *Die Juden und Judengemeinden Böhmens in Vergangenheit und Gegenwart*.
Brünn – Prag 1934, s. 97.

48) Pan Šalomoun Schmidl vedl velkoobchod s koloniálním zbožím, plodinami a moukou. Jako přestavený židovské modlitebny v Zájedci působil na počátku 20 století, v roce 1910 pak kvůli nemoci odstoupil.
ŽMP – archiv, fond: Heřmanův Městec, 1643-1940, (přidružené obce Zájedec a Přestavlky), poř. č. 80, sign. 28 807.

100 Náhrobek nečitelného jména

Mramorová stéla, zakončená špicí. Celohebrejský nápis je proveden kvadrátním písmem. Náhrobek není nijak vyzdoben, vyjma drobných ozdobných rytinek nad některými písmeny. Jméno i datum úmrtí je ve spodní části stély zakryto jiným kamenem.

Přepis:

פ"נ
האבן הזאת
אשר מראשותי האיש
הזה תהי לזכרון עולם לה גיד
כי ישר היה ולא נמצא עול(-)
תה בו כי כל ימיו צדיק כל
דרכיו חסיד כל מעשיו
ה"ה [-----]

Překlad:

Zde je pohřben
Kámen tento,
který je v hlavách muže
tohoto, necht' je na paměť věčnou, aby oznamoval,
že on byl přímý a nebylo podlosti
v něm.⁴⁹⁾ Neboť po všechny své dny byl spravedlivý na všech
cestách a milosrdný ve všech skutcích
pan [-----]

49) Srov. Ž 92, 6.

4. Zhodnocení významu židovských hřbitovů

(především z hlediska genealogie a epigrafiky)

Židovské hřbitovy v Hoješíně, Přestavlkách a Zájezdci představují téměř jediné místní památky na židovské osídlení v daných lokalitách. I přes fakt, že uvedené hřbitovy nejsou tak významné z hlediska stáří nebo rozlohy, tvoří jedinečný soubor židovských náhrobků, dokumentujících jejich vývoj v oblasti východních Čech a zejména pak přechod od tradičních stél k novodobým pomníkům, které se již mnoho neliší od náhrobků křesťanských hřbitovů.

Co se týče identifikace jména zemřelého, ta nepředstavuje na popsaných hřbitovech větší problém, neboť v této době, od konce 18. do počátku 20. století, již lze využít matričních zápisů,¹⁾ zejména matrik zemřelých, popř. seznamů pohřbených²⁾ na tom kterém hřbitově.

Zajímavostí v nápise však zůstává uvedení dvojí podoby osobního jména, např. na náhrobku Joachima Schwarze, (s. 26) a to i na nejnovějších náhrobcích (náhrobek Karoliny Zinnerové z roku 1904 v Přestavlkách, s. 40). Dvojí podoba jména se vyskytuje zejména na náhrobcích, na nichž se nachází hebrejsko-německý nebo hebrejsko-český nápis (náhrobek Francizsky Pick v Hoješíně, s. 24), dále s dvojí podobou osobního jména musíme počítat tehdy, když srovnáváme hebrejský text na náhrobku s matričním zápisem, viz např. Chajim (na náhrobku) – Joachim (v matričním zápise).³⁾

Určení rodinného jména (příjmení), které zavedl Josef II. patentem z 20. srpna roku 1787 jako neměnnou a povinnou součást jména pro všechny židy, je ještě jednodušší, protože podoba příjmení psaná hebrejským písmem i latinkou se shodují. Na většině náhrobků popsaných hřbitovů je uvedeno kromě osobního jména také jméno rodinné, takže není již nutné složitě vyhledávat příbuzenské vztahy, jako tomu bylo u středověkých náhrobků, kde byla příslušnost k rodu označena pomocí příbuzenských vztahů. Jméno manžela či otce se sice vyskytuje na mnoha náhrobcích, ale skoro vždy je jméno osobní doplněno jménem rodovým. Zejména rodová jména mohou být vyjádřena i prostřednictvím symbolů. Ty

1) Povinnost vést matriky stanovoval patent o vedení matrik křesťanského a židovského obyvatelstva z 20.2. 1784. KOLEKTIV PRACOVNÍKŮ SÚA: *Inventář k fondu Židovské matriky*, Praha 1994, s. 6.

2) Evidence osob pohřbených v dané lokalitě tradičně spadala do působnosti členů místního spolku Chevra kadiša, který měl na starosti poslední záležitosti člověka, od navštěvování nemocných až po zajištění řádného pohřbu a pomoci pozůstalým. STEINOVÁ, I.: *Židovský náhrobek – Možnosti identifikace osoby zemřelého*. In: *Zprávy památkové péče*, 6/2005, s. 483.

3) Josef II. vydal patent o vedení matrik a knih obřizek v německém jazyce s německými, pevně stanovenými jmény a příjmeními. Téhož roku probíhala jednání z židovskými představiteli k navrhovanému znění jmen. Připomínky židů však nebyly respektovány a výsledný dekret z 12. 11. 1787 tak povoloval užívání 110 jmen mužských a 35 jmen ženských. KOLEKTIV PRACOVNÍKŮ SÚA: *Inventář k fondu Židovské matriky*, Praha 1994, s. 6. Seznam jmen nalezneme v článku Václava Žáčka. Žáček, V.: *Studie k vývoji židovských jmen osobních v nové době*. In: *Ročenka Společnosti pro dějiny Židů v Československé republice*, VIII., Praha 1936, s. 292 – 293.

nalezneme pouze v Přestavlkách a Zájedci, kde jsou např. symboly levitských konvic a kohenských rukou.

K dalšímu určení jednoznačnému určení osoby navíc napomáhá i uvedení místa bydliště zemřelého, které se na náhrobcích vyskytuje velice často.

S určením data úmrtí je to obdobné jako s určením jména ve smyslu existence matričních zápisů. U dvojjazyčných nápisů je uvedeno židovské i občanské datování. To je výhodou tehdy, když je některá část nápisu poškozena nebo špatně čitelná, pak lze údaj o datu doplnit na základě porovnání hebrejské nebo občanské datace. To platí samozřejmě i při porovnávání údajů z náhrobku s údaji v matrice.

Jak vidno, problémy s identifikací zachovalých náhrobků jsou většinou minimální, pokud není např. celohebrejský text zcela nečitelný. Mnohem větší potíže působí opačný postup, nalézt náhrobek ke konkrétní osobě, a sice vzhledem k tomu, že procento dochovaných náhrobků na uvedených hřbitovech v poměru s počty osob uvedených v matrikách zemřelých je velmi malé.

Z hlediska epigrafického nehrají židovské hřbitovy v Hoješíně, Přestavlkách a Zájedci výraznější roli. Avšak při podrobnějším zkoumání zde můžeme sledovat určitou vývojovou linii, zejména v hebrejském písmu. Hlavně na nejzachovalejším z uvedených hřbitovů, totiž v Zájedci, lze nalézt jednak neumělé rustikálního kvadrátní písmo, které nemá stálou velikost písma ani není ve vodorovné linii, či naopak profesionálně provedené písmo na pozdně barokním náhrobku Ja'akov ben Jehošua, (s. 54) s ozdobnými dřívky. Kvadrátní písmo v 19. a zejména ve 20. století se již vyznačuje určitou uniformitou. Co se týče nápisů psaných latinkou, ani zde se nevyskytují větší zvláštnosti, mimo minuskuly s prvky fraktury jako je tomu u náhrobku Josefa Taussiga (s.57).

Práce o uvedených židovských hřbitovech nepřináší jejich kompletní dokumentaci, ale spíše základní informace s ukázkami prepisů a překladů vybraných náhrobků pro případné návštěvníky židovských památek na Chrudimsku. Kompletní prepisy a překlady všech náhrobků vyskytujících se na hřbitovech, jenž jsou v této práci popsány, budou časem k dispozici v databázi židovských hřbitovů Keshet,⁴⁾ kterou spravuje archiv Židovského muzea v Praze.

O židovské hřbitovy v Hoješíně, Přestavlkách a Zájedci sice pečují v rámci svých

---

4) Obdobnou podobu této databáze lze nalézt i na internetu, na adrese www.chewra.com.

možností místní obyvatelé, avšak stálou hrozbou zůstává zejména vandalismus spojený s rozkrádáním náhrobních kamenů a litinových součástí, který je způsoben volným přístupem na hřbitovy. Doufejme tedy, že se naleznou takové prostředky, z nichž by mohly být hřbitovy zejména v Přestavlkách a Zájezdci opraveny nebo alespoň pietně upraveny, abychom tak v budoucnu měli možnost tyto židovské památky navštěvovat v reálu a ne pouze prostřednictvím této práce nebo databáze Keshet.

5. Prameny a literatura

Prameny:

Národní archiv (NA)

fond: **Židovské matriky (HBMa) 1784-1949 (1960)**

Přestavlky

inv. č. 1721 Z¹⁾ 1839-1856

inv. č. 1722 N¹⁾ 1806, 1810-1839, Z 1818-1838

inv. č. 1723 N 1875-1888, 1890-1894, O¹⁾ 1875-1888, 1890, 1894, Z 1875-1895

Zájezdec

inv. č. 2435 O 1802-1834, N 1789-1836, Z 1798-1838

Státní okresní archiv Chrudim (SOkA Chrudim)

fond: **Archiv obce Zájezdec 1857-1945 (1948)**

fond: **Archiv obce Přestavlky 1855-1945 (1949)**

fond: **Archiv obce Hoješín 1821-1945 (1946)**

fond: **Okresní úřad Chrudim I 1850-1950 (1954)**, karton 537 (židovské záležitosti)

Židovské muzeum Praha – archiv (ŽMP - archiv)

fond: **Židovská náboženská obec Heřmanův Městec 1643-1940**

(přidružené obce Zájezdec a Přestavlky)

poř. č. 78, Zájezdec, 1893-1898, sign. 28826

poř. č. 79, Zájezdec, 1920-1925, sign. 28 824

poř. č. 80, Zájezdec a Přestavlky 1898-1923, sign. 28 807

fond: **Židovská náboženská obec Chotěboř 1817-1942**

poř. č. 9, Záznam pohřbených na hřbitově v Hoješíně, sign. b.č.

poř. č. 10, Záznam pohřbených na hřbitově v Hoješíně, sign. b.č.

---

1) N – matriky narozených, O – matriky oddaných, Z – matriky zemřelých

Literatura:

- Bible** – český ekumenický překlad. Česká biblická společnost, Praha 1993.
- Cermanová, Iveta, Scheibová, Michaela:** Hebrejské zkratky. Výsledky epigrafického výzkumu textilní sbírky. Praha 2005.
- Ehl, Petr, Pařík, Arno, Fiedler, Jiří:** Staré židovské hřbitovy Čech a Moravy. Praha 1991.
- Encyclopaedia Judaica** – Volume 5, C – Dh. Keter, Jerusalem 1997.
- Encyclopaedia Judaica** – Volume 15, Sm – Uh. Keter, Jerusalem 1978.
- Fiedler, Jiří:** Židovské památky v Čechách a na Moravě. Praha 1992.
- Fontana, David:** Tajemný jazyk symbolů. Praha 2000.
- Gold, Hugo:** Die Juden und Judengemeinden Böhmens in Vergangenheit und Gegenwart. Brünn – Prag 1934.
- Gottlieb, Freema:** Symboly židovského života – mystický výklad náhrobních reliéfů. Tvorba, Praha, rok vydání neuveden.
- Haidler, Achab, Jaroslav, Mlateček, František, Vítámvás, Petr:** Židovský hřbitov v Boskovicích – průvodce. Boskovice 2002.
- Herout, Jaroslav:** Slabikář návštěvníků památek. Praha, rok vydání neuveden.
- Heřman, Jan:** Židovské hřbitovy v Čechách. In: Památková péče, 4/1967, s. 97 – 106.
- Heřman, Jan:** Židovské hřbitovy v Čechách a na Moravě. Praha [1980].
- Jakubec, Pavel, Rozkošná, Blanka:** Židovské památky Čech. Praha 2004.
- Kolektiv autorů:** Chrudimsko a Nasavrcko IV. Chrudim 1926.
- Kolektiv autorů:** Soupis židovských rodin v Čechách z roku 1793 (ed.), IV., Chrudimský kraj, Plzeňský kraj, Žatecký kraj, Hradecký kraj. Praha 2004.
- Kosáková, Eva, a kol.:** Slovník judaik. Praha 2004.
- Lisowsky, Gerhard, a kol.:** Konkordanz zum Hebräischen Alten Testament. Stuttgart 1966.
- Muneles, Otto, Vilímková, Milada:** Starý židovský hřbitov v Praze. Praha 1955.
- Newman, Ja'akov, Sivan, Gavri'el:** Judaismus od A do Z. Praha 1998.
- Pěkný, Tomáš:** Historie Židů v Čechách a na Moravě. Praha 2001.
- Prahl, Roman, a kol.:** Umění náhrobku v českých zemích let 1780-1830. Praha 2004.

Royt, Jan, Šedinová, Hana: Slovník symbolů. Praha 1998.

Sander, Rudolf: Počty židů v Čechách v 18. a na počátku 19. století. In: Sborník archivních prací, 2/2002, s. 521 – 590.

Steinová, Iva: Bejt olam – pohřbívání v židovské tradici. In: Zprávy památkové péče, 6/2004, s. 521 – 532.

Steinová, Iva: Židovský náhrobek – Možnosti identifikace osoby zemřelého. In: Zprávy památkové péče, 6/2005, s. 483 – 489.

Šáda, František: Archiv obcí okresu chrudimského – Sdružený inventář, III. díl. Chrudim 1978.

Štěpán, Luděk, a kol.: Chrudimsko – utváření venkovských sídel. Chrudim 2001.

Štěpán, Luděk, Růžičková, Renáta, Šulc, Ivo: Chrudimsko – ztracené i zachráněné poklady. Chrudim 2003.

Žáček, Václav: Studie k vývoji židovských jmen osobních v nové době. In: Ročenka Společnosti pro dějiny Židů v Československé republice, VIII., Praha 1936, s. 275 – 349.

Internetové odkazy:

Obce:

www.obec-sec.cz (13. 4 2006)

www.prestavky.cz (2.12. 2005)

www.zajezdec.cz (25. 10. 2005)

Židovské hřbitovy:

www.chewra.com (8.3. 2006)

www.jewishgen.org (IAJGS Cemetery project) (25.1. 2006)

www.zidovskehrbitovy.wz.cz (15.12.2005)

6. Přílohy

1. Hoješín

- I. Celkový pohled na hřbitov, stav v roce 1980.
- II. Celkový pohled na hřbitov, stav v roce 2005.
- III. Dnes již neexistující márnice, fotografie z 50. let 20. století.

2. Přestavky

- I. Pět pomníků rodiny Müllerovi, stav v na konci první poloviny 20.století.
- II. Pět pomníků rodiny Müllerovi, stav v roce 2006.
- III. Celkový pohled na hřbitov, stav v roce 2006.
- IV. Místo v jihovýchodní části hřbitova, kde stávala márnice.

3. Zájedec

- I. Celkový pohled na hřbitov, stav v roce 2006.
- II. Márnice z 80. let 19. století v jihovýchodní části hřbitova.
- III. Plán rozšíření hřbitova z roku 1882 (část).
ŽMP – archiv, fond: Heřmanův Městec, 1643-1940, (přidružená obec Zájedec), poř. č. 79, sign. 28 824.
- IV. První strana protokolu ze schůze konané 29. července 1890, na které se jednalo o případném sloučení židovských obcí v Přestavkách a Zájedci.
ŽMP – archiv, fond: Heřmanův Městec, 1643-1940, (přidružené obce Zájedec a Přestavky), poř. č. 80, sign. 28 826.
- V. Žádost představenstva židovské obce o příspěvky na opravu židovského hřbitova.
ŽMP – archiv, fond: Heřmanův Městec, 1643-1940, (přidružená obec Zájedec), poř. č. 79, sign. 28 824.
- VI. Dopis starosty židovské náboženské obce v Heřmanově Městci Alfreda Falka týkající se opravy hřbitova v Zájedci.
ŽMP – archiv, fond: Heřmanův Městec, 1643-1940, (přidružená obec Zájedec), poř. č. 79, sign. 28 824.

1. Hoješín

I. Celkový pohled na hřbitov, stav v roce 1980¹⁾

II. celkový pohled na hřbitov, stav v roce 2005

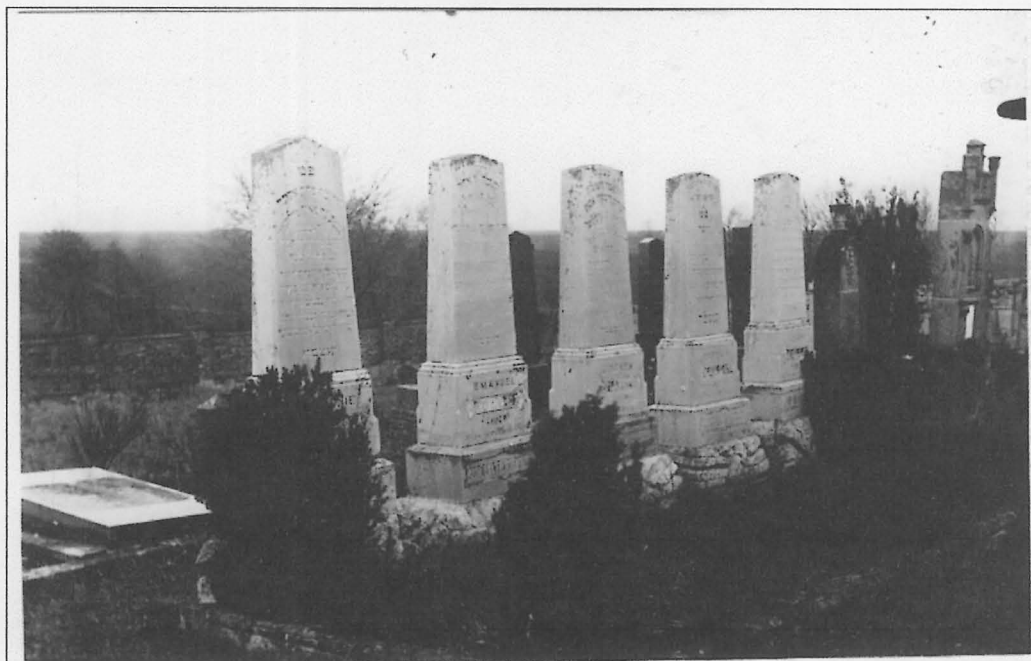

III. Dnes již neexistující márnice, fotografie z padesátých 20. století²⁾

1) Foto Jiří Fiedler. ŽMP – archiv, Fotografická dokumentace hřbitovů, složka: Hoješín.

2) Foto Jan Heřman. ŽMP – archiv, Fotografická dokumentace hřbitovů, složka: Hoješín.

2. Přestavlky

I. Pět pomníků rodiny Müllerovi, stav na konci první poloviny 20.století³⁾

II. Pět pomníků rodiny Müllerovi, stav v roce 2006

---

3) ŽMP – archiv, Fotografická dokumentace hřbitovů, složka: Přestavlky.

III. Celkový pohled na hřbitov, stav v roce 2006

IV. Místo v jihovýchodní části hřbitova, kde stávala márnice

3. Zájezdec

I. celkový pohled na hřbitov, stav v roce 2006

II. Márnice z osmdesátých let 19. století v jihovýchodní části hřbitova, stav v roce 2005.

Euer Hochwohlgeboren!

Bei der heftigen Wetterkatastrophe, welche am 6. August l. J. über Chrast und dessen weite Umgebung niederging, ist leider auch die heilige Ruhestätte in Zálezdec nicht verschont geblieben, wo unser aller theuere Anverwandte den ewigen Schlaf schlummern.

Fast die ganze Friedhofsmauer wurde von der elementaren Gewalt niedergeworfen, die Todtenkammer arg beschädigt, viele Grabsteine zerstört!

Nachdem der Unterzeichnete Betverein vermögenslos dasteht und jedwede Einnahmequelle versiegte, glauben wir den einzig möglichen und richtigen Weg eingeschlagen zu haben, wenn wir an die Opferwilligkeit aller Mitbetheiligten appellieren, die ein reges Interesse an der Wiederherstellung des früheren Zustandes der zerstörten hl. Stätte haben müssen, um durch entsprechende Beitragsleistung die Mittel zur Deckung des Gesamtaufwandes von 500 Kronen zu gewinnen.

In der Hoffnung, dass dieser Ruf mit Rücksicht auf die den Dahingeschiedenen schuldige Pietät nicht resultatlos verhallen wird, bittet der unterfertigte Betverein um baldige Erledigung seines Ansuchens.

CHRAST bei Chrudim, im August 1907.

Für den Zálezdetzer Betverein

S. Schmidl.

Protokoll

eingenommen in Gmünd am 29. Juli 1890 in der Be-
sitzung des H. Eduard Frankel.

Gegenstand

Uff die Verhandlung bezüglich der Vereinbarungen der
Kulturbymnien in Preßnitz und Sajedetz.

Gegenwärtige.

Von der Kulturbymnien in Preßnitz:

Herrn Josef Wohrizek Kulturbeschaffen
" " Eduard Dörfler Schriftführer
" " Wilhelm Bondy " "

Von der Kulturbymnien in Sajedetz:

Herrn Michael Wohrizek Kulturbeschaffen
" " Eduard Frankel Schriftführer
" " Salomon Schmiedl " "
" " Wilhelm Tegular " "

Die unterzeichneten Vertreter der Kulturbymnien
in Sajedetz und Preßnitz versetzen sich im
Auftrage ihrer jugendlichen Angehörigen und Mitglieder ihrer
Kulturbymnien von ihren jeweiligen Heimatgemeinden
abzusenden, und nach dem neuen Gesetze sich zu einer
gemeinschaftlichen Gemeinde unter dem Titel "Preßnitz-
Sajedetzer Kulturgemeinde" zu constituieren. -

Jan

Vis: 3616

Otto Schmidel

v Chrastě

Na Vaš st. dopis ze dne 29. července t. r. Vám děkuji
že předložím je a posílám rozpočet na potřebné práce pro hřbitov
v Chrastci přisti schůze sesíleného představenstva, a račete nam
prohlášení tamních členů, že souhlasí s tím, co v rozpočtu
maximálně jest. Za sem toho nároku je povinnosti naší jest
udržování hřbitova, a k tomu má uložení fond stavěti, nikoliv
však prováděti nové investice, jako příkladně vyřízení cihelny, kde
když stačila do dneška bude i také dále stačit, a jak sem Vám
ji dříve oznámil, sme Vaše dě o hřbitova v roce 1923 v dobrém
a čistém stavu našli, a sem překvapení že by už dnes takoví náklad
napotřebi byl. Opravte část kamenní dě pohřb. nutno, abe povinnosti na
to celý fond vyčerpat a přes něj. K tomu svolení nedáme, dostavali
Jste pro všechny léta má udržování kostela a hřbitova subvencí, a
nechali Jste kostel rajit, a hřbitov náš který jest větší nevyřídí ve většího
nákladu má udržování jako Vám k dispozici každoročně byl, a to Vám
byli ponečkami příjem z prodaných hrobov. Žádám Vás rádoře když do
marnice přsi nechte střechu opravit, a nepomílejte má vyčerpání fondu,
když případně i rohy stačej

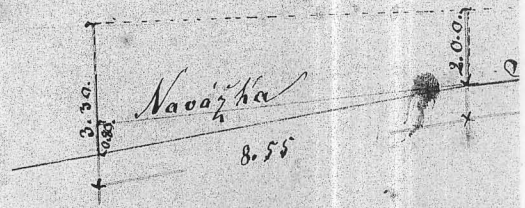
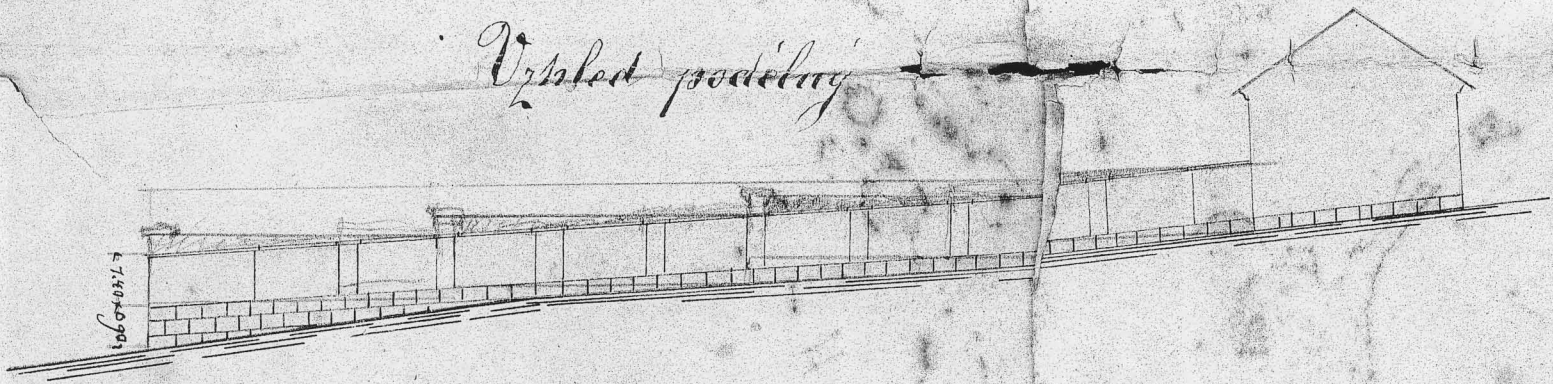
v dokonale' iistě

Chrástec 10/8 1925

Otto Schmidel
starosta

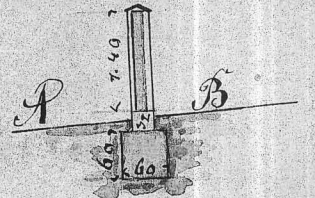
Na vstavěni ohrad

Vzhléd podélný

Sever

Starý hřbitov

Kříž dle A. B.

7.0.0.

7.80.

8.55.

27.72.

číslo

C.

D.

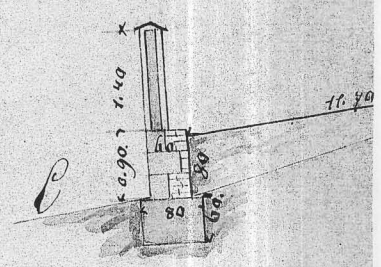
Bar. lis.

Nový hřbitov

18.40.

190 3.6

130 3.6

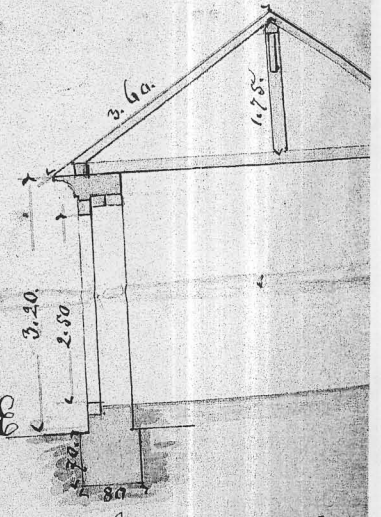
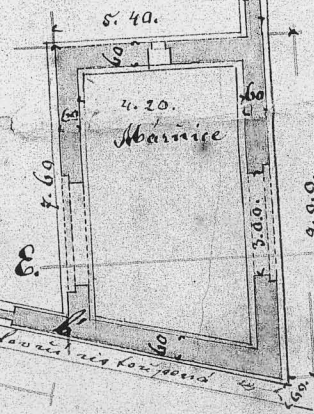
Kříž dle C. D.

Východ

11.70.

svobodná cesta k parocelním č. - od ulice k hřbitovnímu území

27.0.0.

Kříž dle E. F.